

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2019

Terezie Jakubcová

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární a preprimární edukace

Využití divadla fórum na základní škole

Diplomová práce

Autor: Terezie Jakubcová
Studijní program: M7503 - Učitelství pro základní školy
Studijní obor: ZS1 Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Vedoucí práce: Hornáčková Vladimíra, PaedDr., Ph. D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Terezie Jakubcová
Studium:	P12925
Studijní program:	M7503 Učitelství pro základní školy
Studijní obor:	Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Název diplomové práce:	Využití divadla fórum na základní škole
Název diplomové práce AJ:	Use of the Forum Theatre in elementary school

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je zjistit možnosti využití divadla fórum při práci s tematikou sociálního vyloučení. Teoretická část bude zaměřena na vymezení pojmu divadlo fórum, jeho uplatnění při práci se skupinou, sledovat bude tematiku skupinové dynamiky. Praktická část se bude věnovat aplikování divadla fórum u dětí navštěvujících 5. třídu základní školy. Prostřednictvím metody rozhovoru a pozorování budeme zjišťovat, zda se změnilý názory dětí na tematiku sociálního vyloučení po absolvování divadla fórum.

Garantující pracoviště:	Ústav primární a preprimární edukace, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PaedDr. Vladimíra Hornáčková, Ph.D.
Oponent:	doc. PhDr. Marta Faberová, CSc.
Datum zadání závěrečné práce:	18.12.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....
Jméno a příjmení

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především PaedDr. Vladimíře Hornáckové, Ph.D., za cenné rady, připomínky, trpělivost a ochotu při vedení diplomové práce, Mgr. Ludmile Chaloupkové za umožnění realizace praktické části - divadla fórum v její třídě. Dále děkuji všem hercům, kteří se podíleli na nazkoušení a realizaci divadla fórum a také respondentům. Poděkování patří i lidem z mého nejbližšího okolí za poskytování rad a stálé podpory, rodinným příslušníkům a přátelům.

Anotace

JAKUBCOVÁ, Terezie. *Využití divadla fórum na základní škole*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 80 s. Diplomová práce.

Cílem práce je zjistit možnosti využití divadla fórum při práci s tematikou sociálního vyloučení na základní škole. Teoretická část vymezuje divadlo fórum, jako jednu z metod divadla utlačovaných, jehož zakladatelem je brazilský dramatik Augusto Boal. Představeny jsou možnosti, kde a jak se můžeme s divadlem fórum setkat v České republice. Dále se teoretická část věnuje tématu skupinové dynamiky a sociálního vyloučení v kontextu se školní třídou. Empirická část se opírá o realizaci intervence v podobě divadla fórum v 5. třídě základní školy a rozhovory se žáky před intervencí a po ní. Byl realizován kvalitativní výzkum, ve kterém bylo zjišťováno, jak se po proběhlé intervenci změnil pohled žáků na tematiku sociálního vyloučení.

Klíčová slova: divadlo fórum, skupinová dynamika, sociální vyloučení, školní třída.

Annotation

JAKUBCOVÁ, Terezie. *Use of the Forum Theatre in elementary school*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. 80 pp. Diploma Thesis.

The aim of the thesis is to determine the possibilities of using the Forum Theatre when working with social exclusion in elementary school. The theoretical part defines the Forum Theatre, as one of the methods of the Theatre of the Oppressed, whose founder is the Brazilian dramatist Augusto Boal. Presented are the possibilities, where and how we can meet with the Forum Theatre in the Czech Republic. In addition, the theoretical part focuses on the topic of group dynamics and social exclusion in the context of school class. The empirical part is based on the realisation of intervention in the form of a Forum Theatre in the 5th grade of primary school and interviews with pupils before and after the intervention. Qualitative research was carried out to determine how pupils views on social exclusion had changed after the intervention.

Key Words: Forum Theatre, group dynamics, social exclusion, school class.

Úvod	12
1 Divadlo fórum	14
1.1 Definice.....	14
1.2 Pravidla divadla fórum.....	15
1.3 Role v divadle fórum	15
1.4 Průběh divadla fórum.....	17
1.5 Kořeny divadla fórum v Brazílii a divadlo utlačovaných.....	18
2 Divadlo fórum v ČR.....	26
2.1 Historie.....	26
2.2 Současnost	26
3 Skupinová dynamika a divadlo fórum.....	31
3.1 Prvky skupinové dynamiky	31
3.2 Školní třída jako sociální skupina	35
3.3 Interakce skupinové dynamiky s divadlem fórum	37
4 Skupinová dynamika ve školní třídě a sociální vyloučení.....	40
4.1 Skupinová dynamika ve školní třídě.....	40
4.2 Sociální vyloučení.....	41
4.3 Sociální vyloučení v protředí školní třídy.....	42
5 Průzkumné šetření.....	45
6 Výsledky průzkumu a diskuze.....	49
6.1 Rozhovor A (pre-test) před intervencí (divadlem fórum).....	49
6.2 Rozhovor B (post-test) po intervencí (divadlu fórum)	55
6.3 Pozorování a vedení divadla fórum	65
7 Závěrečné vyhodnocení průzkumu a diskuze	72
Závěr	76

Seznam použitých zdrojů	78
Seznam příloh.....	83

Úvod

Divadlo fórum je zcela jiný způsob divadla, liší se od klasického pojetí, kdy na jevišti hrají herci a diváci pouze pasivně přihlížejí. Na počátku je příběh, který vždy pojednává o nějaké formě útlaku, hlavní hrdina se dostává do konfliktu s okolím. Nachází se v bezvýchodné životní situaci a sám není schopen nalézt způsob řešení. Podstatnou roli zde zastává Joker, je prostředníkem mezi herci a diváky, koordinuje průběh celého divadla fórum. Nejdůležitějším aspektem celé této metody je možnost zažít danou situaci útlaku tzv. „na zkoušku“, prostřednictvím vstupu do role některé z postav. Vyzkoušet si v bezpečném prostředí jednání, které by pomohlo zlepšit život utlačovaného hrdiny. Smyslem divadla fórum je tedy klást divákům otázky, vybízet je k přemýšlení a vlastní aktivitě, k tomu, že oni sami mohou být tím, kdo jedná, pomáhá a zlepšuje život druhých lidí. Žádná sebezhorší životní situace nemusí být bezvýchodná. Autorem této myšlenky je brazilský dramatik Augusto Boal, který celý svůj život věnoval pomoci utlačovaným lidem, právě díky využití metod divadla utlačovaných. Tato idea smysluplné činnosti v rámci dramatického prostředí mě velice nadchla, stala se hlavním důvodem k realizaci této diplomové práce.

Pro uskutečnění divadla fórum byl zvolen, vzhledem k mému studovanému oboru, 5. ročník základní školy. Při volbě tématu příběhu je důležité vybrat to, co je dané skupině blízké. Rozhodla jsem se pro téma sociálního vyloučení. Z vlastní zkušenosti si vybavuji tendenci dětí se mezi sebou porovnávat. Ve školní třídě k tomu přispívá mnoho faktorů. Cílem diplomové práce tedy je ověřit možnost využití divadla fórum na základní škole při práci s tematikou sociálního vyloučení.

Teoretická část se věnuje podrobnému popisu divadla fórum. Vymezuje jeho pravidla, průběh i historii vzniku, jako jedné z metod divadla utlačovaných. Snaží se postihnout možnosti využití této specifické formy divadla na základní škole, proto je část věnována také tomu, jak se divadlo fórum dostalo do České republiky, a kde se s ním můžeme u nás v současné době setkat. Další z kapitol pojednává o skupinové dynamice jako podstatné součásti ovlivňující život v třídním kolektivu. Její jednotlivé prvky působí zásadním způsobem na vztahy mezi žáky. Ve skupině, kde každý pochází z jiného socioekonomického prostředí, může velmi snadno docházet k sociálnímu vylučování, na které se zaměřuje čtvrtá kapitola.

V praktické části je popsán průběh a realizace divadla fórum viz kapitola 6.4 Pozorování a vedení divadla fórum. Jako hlavní výzkumná metoda byl zvolen

rozhovor v podobě pre-testu (Příloha A), který proběhl s částí účastníků intervence (divadla fórum) před intervencí. A po intervenci proběhl rozhovor jako post-test (Příloha B). Pomocí zvolených výzkumných otázek se závěrečné vyhodnocení a diskuze snaží reflektovat, zda se díky realizovanému divadlu fórum změnil pohled žáků 5. třídy na tematiku sociálního vyloučení.

1 Divadlo fórum

Divadlo fórum vzniklo v Brazílii jako jedna z forem divadla utlačovaných Augusta Boala. V této kapitole popíšeme jeho principy a průběh. Představíme jednotlivé aktéry v čele s postavou jokera, který je prostředníkem mezi herci a diváky. Ústředním motivem je vždy nějaký konflikt, postava, která se dostává do stále větších problémů. Důležitým úkolem divadla fórum je zapůsobit na diváky a vést je k přemýšlení nad tím, jak daný problém řešit, co změnit, aby byl život utlačovaného hrdiny lepší.

1.1 Definice

Divadlo fórum je specifické tím, že mění roli diváka z přihlížejícího a nečinného v někoho, kdo se může přímo účastnit děje, ovlivnit jeho průběh. Je důležité, aby téma příběhu, situace bylo voleno s ohledem na věk a životní situaci publika. Většinou poukazuje na různé otázky a problémy lidí. Musí jim být nějak blízké, zaujmout je a vyprovokovat k přemýšlení nad možnými způsoby řešení. Vést je k diskuzi nad daným tématem a dát jim možnost ukázat svým vlastním jednáním, jak by se v dané situaci zachovali právě oni.

Cílem divadla fórum je, aby diváci díky zkušenosti s ním dovedli jednat v podobné situaci v reálném životě. Mělo by také napomáhat lepší empatii a porozumění druhým lidem. Dokázat vidět více možných řešení jejich problémů, nemyslet si, že je správné jen jedno, nebo že daná situace nemá žádné řešení. Potřeba je jen najít odvahu konfliktu se postavit, nebát se a mít vůli a odhodlání ho řešit. (Pavlovská, 2006)

Hendl (1983, s. 59) ve své knize píše: *„Divák, který je ve fórum-divadle schopný činu osvobození, dokáže to také venku, v životě, nejen ve fiktivní realitě divadla. Divadelní zkouška jej připravuje na skutečnost.“*

1.2 Pravidla divadla fórum

Abychom dobře porozuměli divadlu fórum, je nezbytné znát jeho pravidla. Každý druh takového divadla má své principy, zaměřím se na to, jak je popisuje paní Pavlovská (2006), do popředí dává tyto tři základní zásady:

- Životní situace hrané skupinou „herců“ obsahují konflikt.
- Slovem STOP, mohou diváci zastavit děj, pokud si myslí, že je možné v ten moment nějak konfliktu zabránit, navrhnou danou možnost a situace se hraje znovu.
- Divák má možnost nahradit některého z herců a zahrát znovu danou situaci místo něho.

Dramaturgie:

- Text představení musí být vymyšlený tak, aby bylo možné čitelně rozpoznat charakter jednotlivých postav.
- Jednotlivé situace ukazují hlavního protagonistu v problémovém jednání. Často tedy jedná chybně nebo je s ním špatně zacházeno. Smysl tohoto divadla není propagandistický, ale pedagogický. Herci i diváci (všichni účastníci) se vzájemně učí jak jednat v obtížných situacích, jak je možné změnit jednání postav k lepšímu výsledku.

Scéna:

- Herci by měli dokázat dobře ztvárnit charaktery jednotlivých postav, aby bylo možné rozumět jejich jednání.
- Je třeba najít vhodné a srozumitelné výrazové prostředky.
- Každá postava musí být něčím vizuálně reprezentována. Vystižena rekvizitou (zástupnou rekvizitou), částí kostýmu, tak aby bylo možné ji jednoduše předat příchozímu divákovi, když vstoupí na scénu do role některé z postav. (Boal, 1992)

1.3 Role v divadle fórum

Než popíši jednotlivé role, dovolím si uvést, co říká Augusto Boal: „*Všichni se mají učit stejně, diváci i herci, žádný není víc než ten druhý, žádný neví lépe než ten*

druhý: společně se učit, objevovat, vynalézat a rozhodovat. Po dlouhé a stálé výměně zkušeností s lidmi mnoha zemí a rozdílných kultur jsem poznal, že pravdu si nemůže nikdo pronajmout. Nemám kámen mudrců, disponuji pouze několika technikami, které mohou pomoci mně a mým divákům dostat se pravdě na stopu – techniku divadla utlačovaných.“ (Hendl, 1983, s. 103)

Protagonista

Jedná se o hlavní postavu, která je vykreslována v problémových situacích. Ty se zpravidla neustále zhoršují a postava je buď řeší špatným způsobem, nebo to nezvládá vůbec. U vztahů mezi postavami je typická nadřazenost a podřazenost. Jde o to nalézt takový způsob jednání, který nám pomůže se z podřízeného postavení dostat.

Herci

Jsou to všichni, kteří ztvárňují vedlejší role. Je důležité, aby měli text dobře zafixovaný a neustále se drželi charakteru jejich postavy. Musí být schopni předvést a s přesností zopakovat danou situaci. Podstatná je u herců také dovednost reagovat na příchozí diváky a umět v nových situacích improvizovat. Také poslouchají jokera a podle potřeby se zapojují do diskuze s diváky. Jejich znakem je příslušná zástupná rekvizita, podtrhující charakter postav.

Diváci

Při prvním hraní jsou opravdu diváky, ale již při druhém se z nich stávají aktivní účastníci. Záleží na nich, zda chtějí zůstat v roli poradců, kdy herci podle jejich připomínek sehrají situaci znovu. Nebo mohou vstoupit do role herců a zahrát tak změnu sami. Úkolem ostatních diváků je hodnotit změnu a případně ji schválit. Děj zastaví vykřiknutím slova STOP. (Pavlovská, 2006)

Joker v praxi

„Tento prostředník stojí k divákovi blíže než postavám ve hře. Má představovat současníka a přítele. Může nechat přerušit jednání, zopakovat jednotlivé scény, zeptat se publika na jeho mínění.“ (Hendl, 1983, s. 28)

Je téměř jisté, že co jiná osoba, to jiný joker se svým osobitým pojetím, vystupováním před diváky. Jsou však jistá pravidla, která by měl dodržovat, Boal (2016) je ve svém textu popisuje takto:

1. Joker nesmí manipulovat s publikem, měl by se vyvarovat jeho ovlivňování. Jeho povinností je udržovat neustálou diskuzi s diváky nad vzniklými návrhy jednání, nesmí sám vyvozovat závěry. Proto spíše než tvrzení používá otázky.
2. Pravidla vždy vysvětlí a sám od sebe je nemění, je však připraven reagovat na diváky, kteří je v rámci pochopení tématu mohou kdykoli změnit.
3. Vede diváky k tomu, aby o vzniklých řešeních neustále přemýšleli, pochybovali, zda je to dobré a funkční či ne. V případech, kdy diváci vstupují do rolí v situaci, musí být schopen na základě diváků posoudit, zdali to bylo dostačující, neukončovat situace předčasně. Bavit se s nimi, jestli dané řešení bylo správné.
4. Nemělo by se stát, že se řešení konfliktu bude opírat o nějaké nadpřirozené síly, v tom případě musí joker zasáhnout. Není však na něm, aby hned řekl, že to bylo špatné, vhodné je požádat publikum, aby rozhodlo. Důležitý je také fyzický projev jokera. *„Pokud joker na jevišti projeví únavu nebo zmatení, přenese unavený nebo zmatený obraz na diváky. Ale pozor! Být dynamický neznamená snažit se ovlivnit výsledek fóra!“* Boal (2016, s. 81)
5. Joker musí neustále postupovat formou otázek, pochybováním. Vést diváky k tomu, aby si dovedli utřídit své vlastní myšlenky. Vystupuje v roli asistenta u veškerých nápadů a činů. *„Divadlo fórum klade otázky a jako odpovědi očekává další otázky. Ptá se: „O čem chcete mluvit?“ Snažíme se vyhýbat všem formám manipulace s účastníky.“* (Boal, 2016, s. 81)

1.4 Průběh divadla fórum

Průběh můžeme rozdělit do dvou částí, které na sebe navazují. V té první probíhá seznámení publika se základními informacemi o divadle fórum a také vysvětlení pravidel. Je nutné účastníky seznámit s tím, co bude následovat ve druhé fázi, aby se pak mohli zúčastněně zapojit do divadelního hraní.

1. Část

V této fázi je důležité seznámit publikum se základními informacemi o divadle fórum. Naladit danou skupinu formou různých rozechřívacích her a průpravných cvičení. Je třeba, aby joker navodil téma představení a formou diskuze (otázek k tématu) vzbudil zájem skupiny. Diváci mohou sdělit své názory.

Následuje rozdělení prostoru na jeviště a hlediště a joker vysvětlí divákům pravidla. „*Představení se bude hrát dvakrát, při druhém hraní může kdokoli z publika hru zastavit a jít na jeviště se svým řešením. Divák může hru zastavit i tehdy, když se mu zdá hraná situace nereálná. Budou-li s tím souhlasit další diváci, povinností herců je zahrát situaci realističtěji ve shodě se skutečností.*“ (Pavlovská, 2006, s. 22)

2. Část

Začíná prvním přehráním příběhu pro diváky. Joker bedlivě pozoruje reakce publika, aby po té mohl navázat otázkami týkajícími se především hlavního protagonisty. Ptá se jich, zda se všim souhlasili, většinou se najde někdo, kdo řekne ne. Proto herci začnou hrát scény znovu a publikum sleduje chování postav, když si myslí, že by se nějaká postava měla zachovat jinak, mohou říci „STOP“. Tím zastaví situaci, buď navrhnou, jak změnit chování postavy a herci to následně podle instrukcí přehrají znovu, nebo sami vstoupí do role po převzetí zástupné rekvizity dané postavy. Nesmí však měnit charakter postavy, snaží se v roli dojít k řešení problému. Nikdy není jisté, zda se to podaří, joker neustále komunikuje s publikem a podněcuje ho k aktivitě v hledání nových možností řešení problému. Důležité je, že neexistuje špatná varianta, joker nesmí hodnotit kladně ani záporně, měl by za každý pokus poděkovat. Pokud nastane situace, kdy se nenalezne žádný ochotný divák, který by vstoupil na jeviště a vyměnil postavu, necháme je navrhnout, jak jinak by měli herci situaci přehrát. Takto se pokračuje, dokud se skupina soustředí a téma ji zajímá.

Joker musí rozpoznat moment vrcholu práce a včas vše zakončit. Zpravidla by měla následovat alespoň krátká reflexe, kde shrneme předchozí hraní a správně pojmenujeme hlavní problém. Může být buď ústní, nebo písemná. (Pavlovská, 2006)

1.5 Kořeny divadla fórum v Brazílii a divadlo utlačovaných

Divadlo utlačovaných pochází z Brazílie. Abychom lépe pochopili jeho vznik, je přímo nezbytné se dozvědět za jakých historických podmínek a událostí se zrodilo.

Proto se v této kapitole budu věnovat zakladateli tohoto divadla Augustu Boalovi a jeho životu. Až teprve po seznámení s ním a tehdejší Brazílií je možné porozumět podstatě divadla utlačovaných. Nahlédneme do jeho vybraných technik a přiblížíme si možné využití ve školách.

1.5.1 Historie

Samotné kořeny divadla utlačovaných můžeme hledat v pedagogice utlačovaných, kterou se zabýval Paulo Freire v 60. letech 20. století v Brazílii. Reagoval tak na tehdejší politický režim země (elitářský a vojenský), který těžil z vysoké negramotnosti venkovského obyvatelstva a městské chudiny. (Remsová, 2016) Freire přišel s vlastní koncepcí edukace, která spočívá ve vyrovnání se s útlakem skrze sebezpoznaní, poznání vlastní životní situace a prostředí vzhledem k ostatním částem společnosti a světa. Říká, že utlačovaní začnou věřit v sebe teprve tehdy, když zjistí, kdo je utlačuje a zapojí se do organizovaného boje za své osvobození. (Remsová, 2013) Freireova pedagogická koncepce se stala inspirací pro brazilského dramatika a režiséra Augusta Boala.

1.5.2 Zakladatel divadla fórum

Augusto Boal se narodil 16. března 1931 portugalským emigrantům na předměstí Rio de Janeira. Vystudoval chemické inženýrství a v postgraduálním studiu byl na Columbia Univerzity v New Yorku, kde si kromě studia chemie přibral ještě dramaturgii. V 60. letech se nesmazatelně zapsal do historie brazilského divadla, protože přispěl ke vzniku samostatné brazilské dramaturgie. Jako umělecký režisér souboru Divadla Aréna (Teatro de Arena) v Sao Paulu vytvářel texty tak, aby byly blízké místním lidem, inspirované brazilskou realitou. Experimentoval s novými formami divadla až ke vzniku metody divadla utlačovaných.

Boal za svého života zažil mnoho útrap s brazilským vojenským režimem, který se vymezoval na základě dekretů, jež omezovaly jak svobodu projevu a vyjadřování, tak také právo na odpor. Začal tedy pracovat s neherci v odborech, kostelích a jiných veřejně přístupných prostorech. Svou prací samozřejmě budil pozornost a brzy se stal „hrozbou“ pro tehdejší režim. Roku 1971 byl zatčen a vyhoštěn ze země, exil získal v Argentině a působil pak i v dalších zemích Latinské Ameriky. Nikde však nezahálel

a neustále se prací na inscenacích snažil zlepšovat životní úroveň a gramotnost tamních lidí (vesničanů, dělníků, žen).

Poté co byl autoritářským vojenským režimem ohrožován na životě, odecestoval do Evropy. Nejdříve strávil dva roky v Lisabonu a jeho další cesta směřovala do Paříže, kde učil na Université de la Sorbonne-Nouvelle. Podařilo se mu zde roku 1979 založit Centre du Théâtre de l'Opprimé – Augusto Boal. Vystupoval a šířil svoji divadelní metodu po celé Evropě. Pořádal dílny divadla utlačovaných, zakládal jeho centra a organizoval mezinárodní festivaly. Zjistil, že lidé v Evropě jsou utlačováni jinými způsoby a formami útlaku, proto také témata i divadla přizpůsoboval zdejším podmínkám. Postupem času se jeho práce začala rozšiřovat i do dalších částí světa.

Roku 1986 se Boal vrátil do Rio de Janeiro, kde se podařilo vzdorovat vojenské diktatuře a vydobýt si novou ústavu a přímé prezidentské volby. Založil tam Centrum divadla utlačovaných (CTO Rio). O několik let později roku 1992 byl zvolen na post radního města Rio de Janeiro. Tam vytvořil koncept legislativního divadla, které se za jeho působení stalo základem mnoha nových zákonů. Augusto Boal zemřel v roce 2009 v Rio de Janeiro. (Santos, 2016)

Bárbara Santos ve svém textu uvádí: „*V průběhu téměř čtyřiceti let Augusto Boal zkoumal divadelní formy, které by mohly být užitečné pro utlačované, vytvářel podmínky, které umožnily překročit omezující role konzumentů umění a přijmout tvůrčí nastavení autorů a poznání. Uměl být spojen s přítomností, s historickou perspektivou minulosti a povědomím o životně důležité potřebě vytvářet vysněnou budoucnost. Soudržnost byla jeho ochrannou známkou, což zajistilo, že své dílo vystavěl na pevných základech a jasných etických principech a sám během průzkumných výprav neztratil směr. Žil a tvořil až do poslední kapky energie.*“ (Santos, 2016, s. 28)

1.5.3 Techniky divadla utlačovaných

Hlavním tématem divadla utlačovaných je útlak. Boal se zaměřoval na to, jak pracovat s lidmi, aby si uvědomili, že jsou utlačováni a chtěli proti tomu bojovat. Proto vymyslel právě metodu tohoto divadla, jehož základem jsou hry podobající se životu ve společnosti. (Remsová, 2013) Jeho symbolem je strom, kořeny jsou vědomosti a znalosti lidí. Kmen je tvořen hrami a cvičeními, které jsou studnicí pro všechny techniky tvořící větve v korunách tohoto stromu. (Santos, 2016) S vybranými

technikami vás nyní seznámím, vznikaly postupně v průběhu Boalova života, podle toho, kde a s kterými lidmi zrovna žil a pracoval.

Novinové divadlo

V této technice se využívají zprávy z novin jako stěžejní pro divadelní provedení. Texty jsou většinou vyjímány z kontextu a pomocí různých technik hrány. Cílem ovšem je naučit lidi novinové články číst a dokázat posoudit jejich objektivitu.

Jednou z těchto technik je Jednoduché čtení, článek pouze nahlas předčítáme, vyjmete ho tím z jeho umístění v novinách. Můžeme se zamyslet nad tím, zda jsou zprávy opatřené velkým nadpisem a umístěné na titulních stránkách opravdu důležitější než ty ostatní. Doplnkové čtení nám umožňuje zprávu přečíst a doplnit ji o informace, které jsou v novinových člancích většinou vynechané. Také můžeme zprávu číst v různém rytmu nebo ji doplnit nějakou reklamní znělkou, frází obrázkem. Je možné ji též dát do historické souvislosti s něčím podobným, co se již odehrálo. Toto jsou jen některé z možností, jak pracovat s novinovým článkem a převést ho třeba až k improvizaci. (Klapko, 2018)

Myslím si, že novinové divadlo by dětem ve škole rozhodně mělo co říci. Připadá mi, že většina naší populace čte opravdu jen články, ne-li tučné nadpisy titulních stran nepříliš seriózních plátků, a věří jim. Pokládají za pravdivé senzační články bez dalšího uvažování o jejich kontextu. Kde jinde než ve škole, by mělo být dětem sdělováno, že je potřeba se na dané informace dívat z různých úhlů pohledu, vést je ke kritickému čtení a myšlení. V dnešní době je to obzvlášť důležité, dokázat informace třídit a uvažovat nad jejich objektivitou. Zkusme žákům předkládat aktuální dění ze světa novinových článků a kriticky nad nimi přemýšlet.

Neviditelné divadlo

Tento typ divadla vznikl v Argentině. Herci si secvičí reálnou situaci, konflikt, který se může stát na konkrétním místě. Vyjdou mezi lidi (na zastávku, do obchodu, atp.), rozehrají připravenou situaci a čekají na reakce nic netušících občanů. Vzniká tak scéna, kde lidé (neherci) se díky svým argumentům a jednání stávají přímými aktéry této hry.

Neviditelné divadlo zobrazuje vždy nějakou formu útlaku. Důležitá je především profesionalita herců, nesmí být poznat, že se jedná o předem připravenou situaci.

Ti, co se zapojí do děje, jednají tak, jak by jednali v reálném životě a lidi, kteří zůstanou přihlížejícími, to jistě přivede k zamyšlení.

Toto divadlo je velice zajímavé a také náročné na celkovou přípravu i realizaci. Jsou k němu potřeba zkušené herci, proto to není vhodný typ pro práci s dětmi na základní škole.

Divadlo soch

Divadlo soch pomocí odstranění mluveného slova vytváří situace útlaku pouze postavením herců do daného tématu. Na světlo se tak dostanou nečekané souvislosti a opravdové podvědomé pocity. Někdo z diváků nastaví herce i s jejich mimikou do obrazu, který zachycuje předem danou situaci. Poté dostanou prostor ostatní diváci k případným úpravám. Když jsou všichni spokojeni, začnou stejným způsobem vytvářet obraz, který by odpovídal ideálu. Další fází je potom tvorba přechodných obrazů – toho co se muselo stát, abychom se dostali ze situace útlaku do ideálu. (Čermáková, 1999)

S divadlem soch je jistě možné pracovat i s dětmi na základní škole. Je vhodné žáky s touto technikou seznamovat průběžně, nechat je třeba tvořit různé sochy při práci dvojic tak, aby si vyzkoušeli, jaké to je někoho modelovat. Potom, co už budou mít nějaké vlastní zkušenosti, se nemusíme bát nechat je vytvořit celý obraz nějaké situace útlaku. Děti nás zcela jistě překvapí svým vnímáním daného obrazu a představou ideálu. Není třeba se obávat, že by to nezvládly, protože každý má ve své podstatě představu o tom, co je správné a dobré.

Legislativní divadlo

S myšlenkou vytvořit legislativní divadlo přišel Boal po svém návratu do Brazílie v roce 1986. Pro divadlo fórum tehdy vybíral závažná témata v Riu (nezaměstnanost, zdraví, sexuální násilí, postavení žen a mladých ve společnosti, apod.) Když lidé přicházeli s tím, jak dané problémy řešit, vznikla potřeba tyto návrhy realizovat.

Poté co byl Boal zvolen do pozice radního v Riu de Janeiro, se mu pomocí legislativního divadla podařilo uvést do platnosti nemalé množství zákonů. Při každém divadle se zapisovaly vzniklé návrhy, které potom posuzovali a upravovali odborníci do podoby, která mohla být uzákoněna. (Remsová, 2011)

Pokud se zamýšlím nad využitím této formy divadla utlačovaných ve škole, nepřijde mi to zcela nemožné. Ve škole vzniká přirozeně mnoho situací menšího, či

většího útlaku, protože skupina lidí mezi sebou vytváří vzájemné vztahy a interakce. My tomu však potřebujeme nějak předcházet a zamezovat, proto má každá škola platný školní řád. Můžeme s dětmi zkusit projít problémové situace a vymýšlet jaký zákon by to mohl zlepšit a dojít tak k tomu, že je to možná obsaženo právě ve školním řádu. Nebo si tak stanovit vlastní třídní pravidla, děti je potřebují, a když si je nějakým způsobem vytvoří, jistě se jim pak budou lépe přijímat.

Divadlo obrazu

Divadlo obrazu vzniklo v Peru, jako následek obtížné verbální komunikace ve stejném jazyce u dospělých indiánských i neindiánských obyvatel. Boal se tedy rozhodl pro variantu hraní beze slov. Problémy i otázky jsou zde realizovány pomocí obrazů a pochopení děje na základě čtení řeči těla. (Remsová, 2016)

Vycházíme z toho, že člověk je schopen komunikovat i jinak než jen slovy. Dokáže vnímat a poznávat okolí pomocí svého těla, výrazu tváře, předmětů, vzdáleností a barev. V průběhu tvorby se proto nemluví, jazyk je užíván teprve v reflexi viděného a vnímaného. Je možné též vytvořit obraz pomocí několika osob a jejich vzájemných vztahů, můžeme je modelovat jako sochy do určitého obrazu. Jednou z nejdůležitějších částí divadla obrazu je samozřejmě reflexe. Boal ji nazývá „multiple mirror of the gaze of others“, mnohonásobná reflexe těch, kteří vidí stejný obraz. Každý člověk v něm totiž může vidět něco jiného, vyvolá to v něm odlišné pocity, myšlenky. Autorovi tak mohou být odhaleny různé další motivy obrazu a je na něm, co si z celého procesu odnese. S divadlem obrazu lze samozřejmě pracovat nesčetnými způsoby a využívat například různé typy dynamizace. (Klapko, 2018)

Myslím, že ve škole rozhodně můžeme najít uplatnění pro tuto metodu. Existují situace, na které mají děti dost často odlišný pohled a slovy se nedokáží shodnout na tom, jak například daná roztržka proběhla. Každý totiž tvrdí tu svou variantu, ve které nese větší vinu ten druhý. Možná by mohlo být řešením nechat je daný obraz sestavit a pak si v reflexi uvědomit, co se vlastně odehrálo.

1.5.4 Divadlo utlačovaných pro školy a ve školách

Jak a proč používat divadlo fórum pro práci s dětmi na základních školách, na to se podíváme v této kapitole. Jeden ze srozumitelných názorů od člověka, který se tomuto způsobu divadla věnuje, zde uvádím v doslovné citaci: „*Je mnoho důvodů, proč je snadné propadnout kouzlu divadla utlačovaných. Možnost podívat se na to, co nás*

trápí ve společnosti ostatních, zjištění, že na těžké situace nejsme sami, že podobné věci zažili i jiní, možnost společně rozkrýt pravidla útlaku, někdy se mu i vysmát a hlavně – hledání kreativních řešení. Divadlo umožňuje vyzkoušet věci, které bychom si v reálném životě možná ani netroufli udělat. Jedním z dalších důvodů může být i fakt, že v divadle utlačovaných se jen neradí nebo nemluví, ale věci se skutečně zažívají na vlastní kůži.“ (Moree, 2016, s. 13)

Podle Moree (2016) je přímo nezbytné položit si otázku proč a jak tento účinný nástroj využívat ve školní výuce. Jeho hlavní potenciál spatřuje v možnosti ovlivňovat postoje dětí a také v řešení problémových situací ve školních kolektivech. Práce na tomto typu divadla i s tvorbou příběhu je vhodná pro věkovou skupinu žáků druhého stupně, tedy od 7. třídy ZŠ, protože vyžaduje již jistou míru schopnosti abstraktního myšlení. Z tohoto důvodu se ve školách spíše používá metoda divadla fórum. Do školy přijde skupina herců s již hotovým příběhem, který by měl být svým tématem blízký dané věkové skupině, a děti do něho mohou vstupovat.

Divadlo utlačovaných v podobě divadla fórum se ve školách používá především k dvěma možným účelům. V prvním případě k předcházení problémům souvisejícím s výskytem sociálně patologických jevů (nástroj primární prevence). Dále jako prostředek k řešení aktuálního problému, konfliktu ve třídě. (Mejdřická, 2014)

Dle mého názoru je možné využívat techniky divadla utlačovaných i na 1. stupni základních škol. Je však potřeba je uchopit tím správným způsobem. Augusto Boal je vytvořil tak, aby byly použitelné pro široké spektrum lidí, i on sám je v průběhu svého života několikrát modifikoval podle potřeb osob, mezi kterými zrovna působil. I s ohledem na zrychlený vývoj dnešní mladé generace, si dokážu představit, že jsou děti ve 4. - 5. třídě základních škol schopné vnímat a pracovat s vybranými technikami divadla utlačovaných. Vždy však bude záležet na člověku, pedagogovi, výchovném dramatikovi, který s nimi bude touto formou pracovat.

V této úvodní kapitole jsem se snažila přiblížit specifika divadla fórum. Jedná se o velmi netypickou a interaktivní formu inscenace. Zásadním znakem je hlavní hrdina, který je utiskovaný společností, dostává se do zdánlivě bezvýchodných životních situací. Důležitou postavou je joker, prostředník mezi herci a diváky, který se snaží vše korigovat, zvláště ve fázi opakovaného přehrávání scén. Diváci vstupují do děje a na vlastní kůži zažívají hrané situace, výsledkem by měl být pozitivní konec hlavního hrdiny. Vše má kořeny v Brazílii, kde se Augusto Boal snažil pomocí technik divadla

utlačovaných zlepšit životní situaci místních obyvatel. V závěru jsem se snažila zamýšlet nad využitím vybraných technik divadla utlačovaných na základních školách.

2 Divadlo fórum v ČR

V této kapitole popisují, jak se divadlo fórum dostalo do povědomí v České republice. Jedním ze zásadních míst, kde se u nás s divadlem fórum začalo pracovat v 90. letech 20. století je bezesporu Janáčkova akademie múzických umění v Brně a posléze i Masarykova univerzita, kde se objevuje při vzdělávání učitelů dramatické výchovy. Dále jsem se rozhodla představit nejrůznější organizace a spolky, které tuto formu divadla u nás využívají.

2.1 Historie

Remsová (2011) uvádí, že prvním, kdo se u nás zmiňuje o divadle utlačovaných je Jan Hendl ve své publikaci *Lidové divadlo Augusta Boala jako prostředek třídního boje v Latinské Americe* (1983). Ve větší povědomí v České republice se však divadlo utlačovaných dostává hlavně v podobě divadla fórum od 2. pol. 90. let 20. století. Roku 1996 začíná Ateliér dramatické výchovy brněnské JAMU spoluprací s britským učitelem dramatu Rogerem Sellem, právě on zde předvedl některé z technik divadla utlačovaných. Následně byl v akademickém roce 1997/1998 včleněn předmět Divadlo fórum do oboru Dramatická výchova. Dále potom byla rozvinuta další spolupráce se zahraničními lektory a začala vznikat i představení divadla fórum pro žáky ZŠ s ohledem na témata jim blízká. Z Masarykovy univerzity se pak tato forma divadla začala šířit i na jiné vysoké školy. V roce 2001 se divadlo fórum díky Marii Pavlovské a Lence Remsové objevuje i na pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Probíhalo v rámci víkendových dílen jako možnost dalšího vzdělávání pro učitele a studenty Dramatické výchovy. Jako dvousemestrální předmět bylo Divadlo fórum roku 2006 nabídnuto všem studentům Masarykovy univerzity, výstupem pak bylo dvanáct realizovaných divadelních představení přímo na školách.

2.2 Současnost

Jak je patrné z předchozí podkapitoly divadlo fórum se u nás do povědomí dostávalo velmi pozvolna a myslím, že i dnes mnoho lidí nemá potuchy, o co se vlastně jedná. Jsme tedy stále v době objevování této divadelní techniky a možností, jak ji u nás

co nejlépe využít a uchopit. Mezi pole, kde se daří s touto technikou pracovat, bezesporu patří některé z našich univerzit a hojně je s divadlem fórum pracováno v rámci různých spolků a organizací.

2.2.1 Divadlo fórum na univerzitách

Nyní je tedy možné studovat divadlo fórum v rámci předmětů Divadelní projekt II na Divadelní fakultě JAMU v Brně v Ateliéru divadlo a výchova. Předmět je vyučován dvousemestrálně ve 2. ročníku bakalářského oboru Dramatická výchova. Studenti poznají divadlo fórum v rámci dílny, seznámí se s historií divadla utlačovaných a osvojí si potřebné techniky pro realizaci představení a dílny divadla fórum pro vybranou cílovou skupinu. Pro akademický rok 2018/2019 je přednášejícím tohoto předmětu MgA. Ondřej Klíč. (JAMU, Katalog předmětů, 2018)

V akademickém roce 2013/2014 bylo možné studovat předmět Divadlo fórum také v Praze na DAMU a to na Katedře výchovné dramatiky. Byl vyučován Lenkou Remsovou v letním semestru jako volitelný předmět oboru Dramatická výchova. Následující roky až dodnes nebyl tento předmět vypsan ani rozvrhován. (AMU Divadlo fórum, 2018)

Dalším místem, kde se na akademické půdě můžeme setkat s divadlem fórum je Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Je to v rámci Kurzu Boalovských technik, výuka probíhá v zimním semestru 1. ročníku navazujícího magisterského studia oboru Speciální pedagogika – dramaterapie. Kurz probíhá formou cvičení, v nichž se studenti seznámí s vybranými technikami divadla utlačovaných a především s formou divadla fórum. Vyučujícími jsou Valenta Milan, prof. PaedDr. Ph.D. a Remsová Lenka, MgA. Ph.D. (Předmět - Kurz Boalovských technik, 2018)

2.2.2 Organizace spojené s divadlem fórum

Antikomplex

Antikomplex je organizace, která svou činností usiluje o to, aby v naší společnosti byli svobodní a také zodpovědní občané. Mezi jejich cíle patří kritická reflexe minulosti, vzdělávání pro školy a občanské vzdělávání. Jeden z jejich projektů nese název – Já, ty a oni – Divadlem fórum proti předsudkům.

Kristýna Hlavatá (2018) na webových stránkách organizace uvádí: „*Náš projekt, jehož partnerem je organizace Slovo 21, se zaměřuje na posílení ochrany lidských práv,*

boj proti diskriminaci a rasismu a posílení multikulturního prostředí. Prostřednictvím tematizace a společné reflexe forem útlaku v ČR chceme otevřít dialog mezi oběma zúčastněnými stranami. Metody divadla utlačovaných budou prostředkem, kterým tohoto dialogu chceme docílit.“ Do tohoto projektu bylo zapojeno celkem 20 (ne)herců, byli rozděleni do třech skupin. Každá z nich pracovala na svém vlastním představení, snažily se vykreslit příběh útlaku, se kterým se oni sami setkali. Byly to skupiny z Písku, Prahy a Ostravy a od listopadu 2015 do března 2016 hrály tato představení pro školy. Mimo jiné je také bylo možné vidět hrát na Festivalu divadla utlačovaných – Divufest 2015. (Hlavatá, 2018)

Centrum divadla utlačovaných v České republice

Nejedná se o oficiální organizaci. Centrum divadla utlačovaných vzniklo jako prostor pro sdílení projektů divadla utlačovaných a také jako prostředek k navazování spolupráce v rámci ČR. Jejich náplní je organizovat festivaly týkající se divadla utlačovaných, podporovat veřejný dialog, sdružovat skupiny zabývající se divadlem utlačovaných z ČR i zahraničí a vytvářet prostor pro organizování workshopů s českými i zahraničními lektory. (Centrum divadla utlačovaných, 2018)

Kabinet divadla utlačovaných

Kabinet divadla utlačovaných vznikl díky Katedře sociální pedagogiky z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Jejich hlavním cílem je podporovat jednotlivce i skupiny čelící různým formám útlaku. Prostřednictvím divadla se snaží dovést lidi k dialogu a uvědomění si vlastní životní situace a k tomu, že mají právo to změnit. Všechny členy spojuje zájem o divadlo, sociální problematiku a prevenci. Snaží se tedy využívat metody a techniky divadla utlačovaných protože: *„Právě divadlo je silným nástrojem k otevírání a zkoumání témat, ke komunikaci i k získávání silných prožitků a zkušeností“* (Kabinet divadla utlačovaných, 2018)

Divadlo dvě na třetí

Tento projekt Divadlo dvě na třetí vzniká pod záštitou Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Na webových stránkách (Divadlo dvě na třetí, 2018) mají uvedeno: *„Herci – neherci hrají divadlo – nedivadlo pro diváky – nediváky“*. Právě tento způsob vidí jako vhodný pro hledání odpovědí na obtížné otázky a situace, které

zažíváme ve svém okolí. Vždy je možné nalézt nějaké nové řešení, z neherců se zde stávají herci a ze situací se stanou příběhy, nic není definitivní a třeba se podaří najít právě to řešení, které může pomoci. Jedná se o skupinu nadšených lidí kolem Lízy Urbanové a Dany Moree, jež se u nás delší dobu zabývá právě divadlem utlačovaných. V jejich repertoáru mají několik představení, která je možné si objednat nebo jsou ochotni sestavit i takové, které zachycuje právě váš příběh. Z hotových představení jsou to například tato: Matka, Odchodem to nekončí, Deka, Nikde dost dobrý, Havlonáda, Fanny coffe, Ztracená. (Divadlo dvě na třetí, 2018)

Fórum pro prožitkové vzdělávání

Fórum pro prožitkové vzdělávání je nezisková organizace, která vznikla roku 2014. Snaží se o rozvoj prožitkových a vzdělávacích metod a jejich používání při prevenci sociálně patologických jevů. Jsou držitelem akreditace MŠMT pro vzdělávání pedagogů. Zaměřují se hlavně na prevenci sociálně patologických jevů s využitím prostředků interaktivního edukativního divadla a to technikou divadla fórum. Mezi stěžejní témata jejich představení patří například šikana a kyberšikana, nedostatečná finanční gramotnost, mentální anorexie, dětská obezita, domácí násilí apod. Spolupracují s týmem herců, kteří mají zkušenosti s divadlem fórum. Představení realizují hlavně na základních školách nebo pro děti v dětských domovech po celé České republice. Patronem Fóra pro prožitkové vzdělávání je herec Saša Rašilov. (Fórum pro prožitkové vzdělávání, 2018)

Centrum primární prevence

Centrum Primární prevence je odborné centrum, které v Olomouckém kraji poskytuje služby v oblasti specifické primární prevence pro třídní kolektivy základních a středních škol, jednotlivým žákům, rodičům, pedagogickým pracovníkům a vysokoškolským studentům. Realizují i kurzy a vzdělávací programy s akreditací MŠMT pro pedagogické pracovníky i preventisty. Jedním z nabízených kurzů je Metodika programu divadlo fórum podle Augusta Boala. Náplň tohoto kurzu tvoří úvod do divadla fórum, jeho praktická ukázka, zásady dobrého scénáře a praktická tvorba scénářů. Cílem je, aby byli účastníci kurzu schopní pracovat s divadlem fórum v praxi. Kurz má délku 8 hodin a jeho cena je 1500,- Kč. Termíny se určují průběžně podle počtu přihlášek. (Centrum primární prevence, 2018)

Sdružení D

„*Prožitkem formujeme osobnost*“ takto zní heslo této nestátní neziskové organizace. Jejich činnost směřuje hlavně k dětem mateřských, základních a středních škol. Vytvářejí interaktivní prožitkové programy zaměřené na prevenci rizikového chování a na oblast osobnostního a sociálního rozvoje. Jak uvádějí na svých internetových stránkách (sdružení D): „*Hlavním přínosem našich programů je zprostředkování prožitku tady a teď, díky kterému si účastníci mohou zkusit těžké životní situace nanečisto.*“. Divadlo fórum využívají např. v preventivních programech Zase já? (pro 6. - 9. ročník ZŠ) nebo Neboj se promluvit (8. – 9. ročník ZŠ), oba jsou koncipovány na dobu 3 hodin. (sdružení D, 2018)

Tato organizace má přehledně vytvořené internetové stránky a jejich nabídka je velmi pestrá. Potom, co jsem shlédla také jednu z jejich videoukázek, bych se rozhodně nebála pozvat je do školy.

Divadelta

Divadeltu založili roku 2009 absolventi katedry výchovné dramatiky na DAMU. Zaměřují se svými programy hlavně na primární a sekundární prevenci sociálně patologických jevů. Základním principem, metodou pro jejich představení je divadlo fórum, diváci se tedy stávají aktéry, aktivně se zapojují do celého dění. Nabízejí a realizují programy na základních a středních školách, v dětských domovech a prostorech pro volnočasové aktivity. Hodnocení škol, které absolvovaly jejich programy, jsou velmi pozitivní. (Divadelta, 2018)

Snažila jsem se nahlédnout na kořeny divadla fórum v České republice a podívat se na jeho současné působení u nás. Zjistila jsem, že je možné se s ním seznámit na některých univerzitách v rámci studia dramatické výchovy, ale těchto možností zatím není mnoho. Po zhruba dvaceti letech, kdy k nám poprvé začala pronikat tato forma divadla, jsme stále ve fázi jeho pozvolného uchopování a dostávání se do povědomí lidí a široké veřejnosti. To se začíná dařit i díky nejrůznějším organizacím, které při svých programech zaměřujících se na prevenci primárních patologických jevů nebo na práci s mládeží a dětmi, divadlo fórum využívají.

3 Skupinová dynamika a divadlo fórum

V této kapitole se budu zabývat tématem skupinové dynamiky, protože zásadním způsobem ovlivňuje život každé skupiny. Je tedy zřejmé, že se promítá i do života všech jejích členů. Pokud vstoupí skupina do jakéhokoli projektu, v našem případě intervence v podobě divadla fórum, projeví se dynamika skupiny na fungování a průběhu divadla. A také naopak divadlo fórum může působit na skupinovou dynamiku.

Pokusím se popsat všechny její složky. Skupinu samotnou již od jejího vzniku provází celá řada jevů, je to vlastně takový živý organismus, který se neustále vyvíjí a mění až do svého zániku. Tuto definici uvádí pan Kratochvíl: „*Skupinová dynamika je souhrn skupinového dění a skupinových interakcí. Vytvářejí ji interpersonální vztahy a interakce osobností členů skupiny spolu s existencí a činností skupiny a silami z vnějšího prostředí. Ke skupinové dynamice patří zejména cíle a normy skupiny, vůdcovství, koheze a tenze, projekce minulých zkušeností a vztahů do aktuálních interakcí, vytváření podskupin a vztahy jedinců a skupiny. Ke skupinové dynamice patří též vývoj skupiny v čase.*“ (Stanislav Kratochvíl, 2005, s. 15)

3.1 Prvky skupinové dynamiky

Dynamiku skupiny utváří řád skupinových prvků. Jednotlivé prvky jsou spolu velmi úzce propojené a jsou spolu v neustálé interakci.

Jednotlivé prvky:

- cíle a normy skupiny
- vůdcovství ve skupině a struktura skupiny
- identita skupiny
- interakční a komunikační procesy ve skupině
- soudržnost a napětí ve skupině
- přenášení minulých zkušeností a vztahů do aktuálních interakcí ve skupině
- skupinová atmosféra a její prožívání členy skupiny
- pozice a role jednotlivých členů ve skupině
- tvorba podskupin
- vývoj skupiny v čase nebo fáze skupinového vývoje

3.1.1 Struktura skupiny a její identita

Stavba skupiny je dána diferencovaným systémem pozic a rolí jejích členů. Většinou je struktura skupin hierarchická, pozice jsou seřazené podle statusu a moci. Zároveň má dvě hranice a to vnější a vnitřní. Vnější odděluje skupinu od jiných jedinců a do určité míry i od vnějších vlivů. Vnitřní hranici tvoří formální a neformální složení dané skupiny.

Ve formální struktuře skupiny je přítomno oficiální vedení, členové skupiny mají své pozice a snaží se plnit úlohy, které od nich skupina očekává.

Neformální strukturu skupiny určují individuální preference jejích členů (sympatie, antipatie,...), mění se v souvislosti s děním ve skupině. Struktura skupiny se vytváří současně se skupinou a jejím vývojem.

Identita skupiny je založena na vzájemném sdílení určité představy jednotlivých členů. Tato představa se ujasňuje a je jí pak možné charakterizovat těmito body:

- umístění skupiny v prostoru a čase
- očekávání členů skupiny ovlivněné jejich minulou zkušeností
- symboly vyjadřující společnou charakteristiku skupiny
- členstvím ve skupině, charakteristikami osob, které jsou do skupiny zapojené a také těch kteří jsou z účasti vyloučení

3.1.2 Cíle a normy skupiny

Ke správnému fungování skupiny je zapotřebí vymezit její cíle. Pokud jsou přijaté většinou členů, můžeme je považovat za skupinové cíle. Měly by být smysluplné a splnitelné.

Normy skupiny jsou nepsaná pravidla a zásady. Říkají nám, co je správné a nesprávné, vymezují práva a povinnosti členů, ovlivňují jejich chování a postoje ve skupině i mimo ni. Jsou to určité požadavky, které by měli členi dodržovat, to co se od nich očekává v různých situacích. Normy jsou závazné, a pokud je někdo nedodrží, jsou sankciované sociální odezvou. Ten, který je nedodrží, může být skupinou ze svého středu vyloučen jako deviant. Pokud je skupina pro své členy dostatečně atraktivní, tím spíše dojde ke zvnitřnění a přijetí jejích norem.

3.1.3 Komunikace ve skupině

Komunikace je základním prostředkem dorozumívání mezi lidmi, tudíž i způsobem předávání informací ve skupině. Takovou komunikací je všechno, co můžeme ve skupině pozorovat. Jsou to verbální i neverbální projevy, slova, vyjádření, vyslovené myšlenky, pocity, dojmy i úmysly.

Mezi členy skupiny se pomocí komunikace vytváří komunikační síť. Ta může být např. hvězdicová nebo vícekanálová. Ve hvězdicové je ve středu komunikační sítě jedna centrální postava, tudíž je zde méně spojení než v ostatních sítích. Tam, kde je otevřená komunikace každý s každým, dochází k výměně velkého množství informací a jedná se o vícekanálovou síť. (Štefan Matula)

3.1.4 Pozice a role ve skupině

Jako základní prvek ve fungování skupiny a její dynamice je možno spatřovat právě rozdělení rolí a pozic ve skupině. Na toto dělení je mnoho různých pohledů, rozhodla jsem se uvést ta nejznámější.

J. L. Moreno zohledňuje sociální přitažlivost a oblíbenost a vymezuje tyto hlavní role:

- **Vůdce** – je to osoba, která nejvíce ovlivňuje skupinu, bere na sebe odpovědnost, rozhoduje, zastupuje skupinu.
- **Hvězda** – osoba oblíbená, společenská, vtipná a srdečná, většinou se nedostává do konfliktu s ostatními členy.
- **Černá ovce** - osoba neoblíbená, odmítaná, druhým nesympatická, stojí mimo skupinu.

Druhé dělení vytvořil Schindler, který vychází z rozdělení moci a vlivu ve skupině:

- **Alfa** – neformální vůdce skupiny, je druhými akceptovaný a nejvíce ovlivňuje dění ve skupině.
- **Beta** – osoba, kterou skupina žádá o názor i radu, má nějaké speciální znalosti, schopnosti, je to znalec a expert.
- **Gama** – nenápadný a pasivní jedinec, přizpůsobivý, identifikuje se s vůdcem.
- **Omega** – ten člen skupiny, který se nějak vymyká, rebeluje, nepřijímá skupinová očekávání, proto bývá ostatními členy odmítán a odsuzovaný. (Šolc, 2011)

3.1.5 Skupinová soudržnost a napětí ve skupině

Skupinová soudržnost závisí na tom, jak se její členové cítí být přijímáni ostatními, na jejich sounáležitosti a vědomí, že patří k sobě. Je to velmi ovlivněno přitažlivostí skupiny pro její členy. Čím je soudržnost skupiny větší, tím více pak odmítá ty, kteří se nějak vymykají jejím normám.

Napětí ve skupině je opakem soudržnosti. V důsledku toho, že na sebe jednotliví členové skupiny musí brát ohled vzájemně se akceptovat, každý má jiné potřeby a názory, dochází k napětí. Mohou vznikat různé konflikty, pocity nesnášenlivosti, vzájemné soupeření i agresivita.

3.1.6 Atmosféra skupiny

Atmosféra skupiny je vlastně ukazatelem převládající nálady ve skupině, klima skupiny. Nejvíce ji utváří vedení skupiny a skupinová soudržnost a napětí. Vliv na atmosféru skupiny však mají i všechny ostatní prvky skupinové dynamiky, je s nimi velmi úzce spojena.

3.1.7 Tvorba podskupin

Tvorba podskupin je důležitým prvkem skupinové dynamiky. Je to typické hlavně pro početnější skupiny. Menší skupiny vznikají na základě vzájemných sympatií mezi jejími členy, jsou si něčím blízcí. Mohou tak například vytvářet opozici vůči vedení skupiny, jejím cílům, či jiné podskupině.

3.1.8 Fáze skupinového vývinu

Všechny skupiny procházejí nějakým vývojem, ten je různý na základě odlišnosti skupin. Lze v něm však nalézt určité podobnosti, podle Matuly je fází skupinového vývinu školní třídy nejvíce podobná Hansenova klasifikace:

I. zahájení skupiny	Tato fáze je plná obav, nejistot, opatrnosti a zdvořilosti při komunikaci s druhými. Vše je závislé na vedoucím, jedinci se zapojují hlavně tak, aby získali pozitivní odezvy a reakce.
----------------------------	---

II. období konfliktu	V této fázi dochází k různým negativním reakcím na situace ve skupině i mezi členy navzájem. Členové poznávají, že nemohou být všichni stejně oblíbení vedoucím, což je zraňuje. Je zde strach z odsuzování druhými a také z toho, že ještě nejsou utvořeny cíle, metody a normy fungování.
III. fáze soudržnosti	Členové skupiny už se dokáží vzájemně vnímat, spolupracovat. Identifikují se s vedoucím i se skupinou a dochází k akceptaci cílů.
IV. produktivní fáze	Skupina usiluje o dosažení skupinových cílů, ale i individuálních, které nejsou s těmi skupinovými v rozporu. Je zde vysoká soudržnost a skupina už není tolik závislá na svém vedoucím.
V. ukončení skupiny	Členové dokáží vycházet z toho, co získali v rovině vztahové i postojové a použít to mimo skupinu. Ukončení skupiny a rozdělení jejich členů vyvolává vzhledem k osobním vztahům různé pocity.

Tabulka 1: Fáze skupinového vývinu, autor: Matula

(Štefan Matula)

3.2 Školní třída jako sociální skupina

Sociální skupina je v podstatě každé seskupení lidí, u kterých se tvoří vědomí sounáležitosti. Bývají propojeni vzájemnými vazbami, mají nějaké společné cíle, uznávané normy chování, vzájemně na sebe působí a do jisté míry jsou na sobě závislí. Podle Ladislava Lovaše (2008) jsou sociální skupiny podstatnou součástí našeho života, již od narození jsme členy malé sociální skupiny (naší rodiny). Skupiny, do kterých patříme, hlavně ty malé, mají často rozhodující vliv v našem životě. Každá sociální skupina má svou specifickou vnitřní charakteristiku, tvoří ji lidé, které spojuje víc než jen současný výskyt na jednom místě. Pro zařazení školní třídy, zde uvádím druhy sociálních skupin.

Druhy sociálních skupin (Štefan Matula):

- *Podle počtu členů, velikosti skupiny*

MALE	STŘEDNÍ	VELKÉ
2 – 12 členů	13 – 45 členů	45 a víc členů
Členové komunikují „tváří v tvář“ resp. „každý s každým“.	Převažuje komunikace „vedoucí skupiny s každým“, členové se navzájem poznají.	Mezi členy neexistuje kontakt „z očí do očí“.
Rodina, vrstevnické skupiny, zájmové kroužky, chuligánská parta.	Podniky, organizace, spolky, školní třída.	Národy, politické, náboženské a společenské organizace.

Tabulka 2: Druhy sociálních skupin, autor: Matula

- *Podle charakteru vzniku a způsobu komunikace*

FORMÁLNÍ	NEFORMÁLNÍ
Struktura vztahů je daná pevnými pravidly (např. vojenská jednotka nebo oddělení na nějakém úřadě). Náplň a činnosti jednotlivých funkcí ve skupině jsou přesně popsány.	Struktura vztahů se utváří přirozenou cestou podle toho, jaké pozice nabývají jednotliví členové v důsledku svých vlastností, autority, popularity a i podle důsledků své činnosti.
Mají odosobněný charakter, jsou součástí společenských organizací, a tím i nositeli jejich cílů. Jsou účelové a mají určité věcné úlohy s určitou organizační strukturou.	Neformální skupiny uspokojují psychické a sociální potřeby svých členů, uplatňují se v nich především osobní cíle. Vznikají zpravidla spontánně, nejsou vědomě organizované „shora“.

Tabulka 3: Druhy sociálních skupin, autor: Matula

Školní třídu můžeme charakterizovat jako malou nebo podle pana Matuly střední sociální skupinu. Šolc (2011, s. 7) ve své práci uvádí: „Školní třída jako stěžejní forma malé sociální skupiny zastupuje společnost a přitom má potřebnou míru intimity k tomu, aby usnadňovala přechod z rodiny do širšího prostředí.“

Jejími znaky, jako malé sociální skupiny jsou:

- Členové se znají a navzájem spolu komunikují.
- Jednotlivec je s ostatními v určitých vztazích a zároveň má vymezenou pozici i roli ve skupině.
- Vztahy mají různý charakter (nadřazenost, podřízenost, závislost, odmítání atd.)
- Druhy vztahů ovlivňují kohezi (soudržnost) skupiny, pozitivní vztahy znamenají větší soudržnost, negativní naopak.
- Členové mají společné cíle, vycházející z hodnotového systému, mají své normy a hodnoty, které ovlivňují jejich vzájemné vztahy i chování k jiným lidem.
- Počet členů malé skupiny je většinou uváděn v rozmezí 2-30 členů, někde se pohybuje horní hranice v rozmezí 7-40 členů.
- Pro fungování je potřebná diferenciací rolí a struktura skupiny, vznikají menší podskupiny.
- Typem se jedná o sekundární formální skupinu, ve které však vznikají i neformální struktury. (Šolc, 2011)

3.3 Interakce skupinové dynamiky s divadlem fórum

Divadlo fórum se hraje pro diváky a ještě spíše s diváky. Toto obecnostvo v danou chvíli utváří sociální skupinu. V mém případě touto skupinou je školní třída. Intervenci v podobě divadla fórum jsem realizovala v 5. ročníku ZŠ. Můžeme tedy předpokládat, že v této skupině již jsou vymezeny jednotlivé prvky, které utváří skupinová dynamika. Je dána struktura i identita, jsou vymezeny jednotlivé role, cíle, mezi členy probíhá neustálá interakce a komunikace na mnoha úrovních, jednoduše řečeno, nějak ta skupina funguje.

Již při vstupu do dané skupiny jsme přijímáni či odmítáni, její členové na nás často odlišnými způsoby nahlíží. A po několika okamžicích na nás začne působit i atmosféra vybrané skupiny. Když se rozhodnete realizovat ve třídě právě divadlo fórum, skupinová dynamika do značné míry vylézá na povrch a průběh zcela jistě ovlivňuje.

V naší 5. třídě jsme měli štěstí na skupinu žáků, která byla již od počátku zaujata tím, že jde o nějakou formu divadla. Jak nám bylo řečeno paní učitelkou, děti velice rády vymýšlejí a hrají různé scénky. Tudíž zvolená forma byla pro tuto třídu výhodou. V průběhu se ukázalo, kdo ve třídě zastává úlohy vůdčích osobností, a kdo se naopak přizpůsobí kolektivu. Někdo zcela přirozeně vyjadřuje své názory a jiný se ostýchá. Celková atmosféra v průběhu probíhajícího divadla fórum byla velmi uvolněná, tvůrčí a příjemná. Bylo vidět, že kolektiv je zvyklý spolupracovat a naslouchat si. Neumím si představit, jak by vše proběhlo ve třídě, která by měla roztráštěné vztahy a třeba i odpor k novým formám práce. Skupinová dynamika tedy velmi ovlivňuje celý průběh divadla fórum.

A divadlo fórum by mělo ovlivňovat skupinovou dynamiku třídy. To s čím se pracuje, můžeme velmi dobře shrnout klíčovými kompetencemi, které zahrnuje. Podle paní Neužilové a Pavlovské (2011) jsou to tyto tři:

- *„Kompetence k řešení problémů - vnímá nejrůznější problémové situace ve škole i mimo ni, rozpozná a pochopí problém, přemýšlí o nesrovnalostech a jejich příčinách, promyslí a naplánuje způsob řešení problémů a využívá k tomu vlastního úsudku a zkušeností*
- *Kompetence občanské - respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí*
- *Kompetence sociální a personální - přispívá k diskusi v malé skupině i k debatě celé třídy, chápe potřebu efektivně spolupracovat s druhými při řešení daného úkolu, oceňuje zkušenosti druhých lidí, respektuje různá hlediska a čerpá poučení z toho, co druzí lidé myslí, říkají a dělají“*

Tyto kompetence, se zároveň prolínají s cílem divadla fórum. Diváci díky zhlédnutému představení a zkušenostem, které v průběhu získávají, mají být schopni jednat v podobných životních situacích. Dokázat se vcítit do druhých, naslouchat jejich názorům. Uvědomit si, že žádná situace není bezvýchodná, vždy existuje nějaké řešení a není jen jedno správné, možností je více. Důležité je najít odvahu a vůli daný konflikt řešit. (Neužilová, Pavlovská, 2011)

V této kapitole jsme si specifikovali téma skupinové dynamiky. Je to celá souhra okolností, vlivů, situací určujících život skupin. Ať už je to počet členů, struktura a její identita, cíle, pozice a role, koheze a tenze, atmosféra, fáze vývoje, vždy bude záležet i na každém jednotlivci, jeho vlastnostech a charakteru. Blíže jsme si vymezili pojem sociální skupina, jako uskupení lidí, kteří jsou vzájemně spojeni určitými vztahy, společnými cíli, normami, nebo hodnotami. Každý z nás je od narození součástí malé sociální skupiny, rodiny. V průběhu života se pak stáváme součástí mnoha sociálních skupin, které nás ovlivňují, jednou z nich je i školní třída. V závěru jsme se zamýšleli nad tím, jak velká je vzájemná interakce mezi dynamikou skupiny a probíhajícím divadlem fórum.

4 Skupinová dynamika ve školní třídě a sociální vyloučení

V této kapitole si utřídíme informace o tématu skupinové dynamiky ve školní třídě. Je totiž místem, kde se setkávají osoby stejného věku, ale rozdílných povah, temperamentů a osobnostních rysů. Logicky tedy dochází k nejrůznějším střetům mezi jejími členy. Ty pak mohou dojít až k tomu, co nazýváme sociálním vyloučením.

4.1 Skupinová dynamika ve školní třídě

Jako skupinovou dynamiku školní třídy můžeme vnímat vše, co se ve skupině děje. Od počátků vzniku skupiny, kdy se v případě třídy většinou jedná o náhodně vybranou skupinu dětí přibližně totožného věku. Jsou také na víceméně stejné vývojové i vzdělanostní úrovni. Třída je: *„Složitý a mnohvrstevnatý sociální svět, který spoluutvářejí jak žáci, tak i učitelé. Třída může žáka podporovat ve výkonech, dá mu možnost zažít úspěch před ostatními, stejně jako neúspěch, naučí jej kooperovat i klikařit, spolupracovat i podvádět.“* (Šolc, 2011, s. 13)

Utváří ji samozřejmě vztahy a role ve třídě, kde významnou vůdčí osobou je učitel, který kontroluje a hodnotí, má rozhodující roli. Důležitá je míra soudržnosti, to jak spolu dokáží žáci spolupracovat, komunikovat, jednat. Dalším důležitým činitelem je atmosféra a klima třídy. Atmosféra je krátkodobá, proměnlivá, jedná se o okamžitý stav. Oproti tomu klima má trvalejší charakter, sociální a emocionální ladění žáků ve třídě.

Život ve školní třídě, je především významným místem socializace člověka. Vágnerová (2000) uvádí, že třída je místem sdílení životních zkušeností, působí na chování žáků. Člověk se učí pomocí empatie porozumět chování vrstevníků, učí se sociální interakci, být solidární, navazuje kontakty, komunikuje, kontroluje své chování. Žák získává své postavení, pozice, kterou zastává, má veliký význam pro jeho sebehodnocení, pro utváření vlastní identity.

Celkově podle mého názoru dynamika třídy ovlivňuje každého jedince zásadním způsobem. Ať už je to na úrovni společných cílů, norem a pravidel, kdy se člověk učí vlastní zodpovědnosti, nebo na tom jakou roli zastáváte, jak vás druzí přijímají a vidí. Toto a i další věci vás pozitivně či negativně ovlivní na celý život.

4.2 Sociální vyloučení

Zaměřím se na postihnutí pojmu sociální vyloučení, protože jsem si tuto tematiku vybrala pro práci s dětmi v rámci divadla fórum. Zdá se, že pojem sociální vyloučení v dnešní době pouze nahrazuje dříve používaný pojem chudoba. A jak tento problém může ovlivňovat vzdělávání dětí, na to se zaměřím v následujících podkapitolách.

Definice

Pojem sociální vyloučení je pravděpodobně mnohým lidem znám, minimálně ho jistě někde slyšeli nebo četli. Myslím, že i svými slovy dokáží postihnout, co přibližně znamená. Nejsem si však jistá, že se někde setkali s jeho přesnou definicí. Já jsem nacházela v textech různá skloňování pojmu sociální vyloučení, ale ucelené vysvětlení jsem našla až ve Slovníku sociální práce. Nechávám zde jeho plné znění od pana Matouška:

*„**Sociální vyloučení** (social exclusion) Termín obvykle označuje komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. Nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt. Sociální vyloučení může mít různou úroveň a měnit se v čase. Fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce (u mladých lidí bez účasti na systematickém vzdělávání), bez přiměřeného bydlení, bez dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí pohybujících se na okraji společnosti. Dlouhodobý pocit, že člověk nemá ve společnosti místo, je zdrojem chronického stresu. Příčiny sahají od individuálních až po systémové. Konkrétněji: nízké sebevědomí, nízký příjem, nedokončené vzdělání, nedostatečné sociální dovednosti, špatné duševní i tělesné zdraví, špatné bydlení, vysoký věk, vysoká úroveň kriminality v místě, nefunkčnost rodiny, závislost na návykových látkách, nezaměstnanost, chybějící zdravotní a sociální pojištění aj. Boj proti sociálnímu vyloučení je jedním z cílů sociální politiky soudobých států. Koncept sociálního vyloučení je komplexnější a přiměřenější než pojem chudoby, který jím bude možná postupně nahrazen. Sociální vyloučení totiž zahrnuje nejen ekonomickou, ale i sociální, politickou a kulturní perspektivu. (Matoušek, 2008, s. 205)*

Sociální vyloučení je tedy celá řada okolností, vlivů působících na člověka, který se nachází ve stavu chudoby. Ten se pak na základě toho neúčastní plnou měrou života většinové společnosti, je do jisté míry vyčleňován. Často bývá spojeno s nedostatečným vzděláním osob, nezaměstnaností a z toho vyplývajícím nedostatečným finančním příjmem. To pak zapříčiňuje celou řadu různých následků a zcela jistě to ovlivňuje i život dětí vyrůstajících v tomto prostředí.

4.3 Sociální vyloučení v protředí školní třídy

Doba, kdy se dítě dostává do konfrontace se zbytkem společnosti, je právě nástupem povinné školní docházky. A v tomto prostředí se mohou projevit nejružnější odlišnosti způsobené sociálním vyloučením.

„Chudoba a sociální vyloučení jsou definovány jako stav, kdy jedinec nebo skupina lidí neparticipuje plně na ekonomickém a sociálním životě společnosti nebo když jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životního standardu, který je považován ve společnosti, v níž žijí, za přijatelný. V této situaci nemají často přístup ani k základním právům.“ (Krebs, 2010, s. 138)

Tuto definici zde uvádím, protože mě zaujala slova, která upozorňují na skutečnost, že sociální vyloučení je, když lidé nedosahují určitého životního standardu, který je společností, v níž žijí, považován za přijatelný. Zdůraznila bych dále slovo **přijatelný**, nejvíce mi totiž zapadá do školního prostředí, kde děti mají často problém dokázat přijmout mezi sebe někoho odlišného. A do této pozice se většinou dostávají děti z rodin a prostředí spojovaných se sociálním vyloučením. Žáci zvláště na prvním stupni základních škol mají tendenci srovnávat se s ostatními. To vše je také spojeno se skupinovou dynamikou dané třídy. S tím jaké se již od počátku vzniku této skupiny utvářejí mezi jejími členy vztahy. Zda jsou vedeni k tomu, aby si jeden druhého vážili a respektovali jeho osobnost takovou, jaká je.

Z vlastní zkušenosti

Děti se často porovnávají v tom, kdo co má a nemá. Dostávají se do pozice, kdy si uvědomují, že něco vlastní a přicházejí do konfrontace s hodnotou věcí. Jedním z nejběžnějších případů je srovnávání oblečení, zda má někdo „značkové oblečení“ nebo naopak chodí v něčem nemoderním. Zrovna toto jsem na základní škole

zažívala i já, protože jsem nosila i poděděné oblečení, tak se mi někteří spolužáci posmívali. Já jsem naštěstí byla vychovávána v tom, že je důležité, zda se to oblečení líbí mně, a jestli se na tom druhým něco nezdá, tak je to jejich problém. Považovala jsem jejich chování za hloupé.

Záleželo tehdy velmi na mých rodičích a na tom, jak mi to uměli vysvětlit. Dovedu si však představit, že každý nemá to štěstí, aby se s ním rodiče o těchto věcech bavili, a musí pak být těžké čelit situaci, že jsem jiný než ostatní. To samé dnes může nastat mnohem spíše ve spojitosti s mobilním telefonem, který dnes vlastní vesměs každé dítě školou povinné. Dnešní děti se velmi dobře orientují ve značkách mobilních telefonů a dost často si je porovnávají. Takovéto situace můžeme nazvat také sociálním znevýhodněním.

Sociální znevýhodnění

Podle publikace Bedekr sociálním znevýhodněním, může být příčinou právě materiální zázemí dítěte. To bývá téměř vždy spojeno s náročnou socioekonomickou situací rodiny. Rodina to často neumí sama řešit, nemusí mít výlučně málo finančních prostředků, ale možná s nimi jen neumí správně nakládat. Z toho pak mohou vyplývat i problémy spojené se vzděláváním, které jsou často způsobeny nedostatečným materiálním vybavením domácnosti, nevyhovujícím životním rytmem, stravovacími návyky, nedostatečným spánkem, nekvalitní hygienou, atd. To vše pak ovlivňuje větší či menší měrou školní povinnosti. Pokud se jedná o dlouhodobé sociální znevýhodnění, je pak propojeno i s izolací a segregací rodin, často spojeného se stereotypním pohledem na ně a s negativním hodnocením jejich sociálního postavení. (Zíková a kol., 2011)

Stigmatizace

Znamená, že: „Vzdělávací situaci sociálně znevýhodněného dítěte v tomto smyslu nezřídka dále zatěžuje společenská stigmatizace spojená s handicapem jeho rodiny. Motivace, možnosti a schopnosti dítěte jsou omezovány paušalizací jeho obtíží, nálepkováním, vyčleňováním z kolektivu, předsudky a mýty týkajícími se jeho osobnosti, potenciálu rozvoje či jeho rodinného prostředí.“ (Zíková a kol., 2011, s. 16)

Může se stát, že okolí daného dítěte vnímá nějak jeho rodinu, zvláště rodiče, jako zvláštní či nepřizpůsobivé a tuto nálepkou pak dávají i jejich dítěti. Myslím, že

tohoto by se měli vyvarovat zvláště učitelé základních škol a snažit se s daným žákem pracovat bez předsudků. Ve své praxi jsem se setkala i s tím, že učitel dítěte v sociálním znevýhodnění poznamenal, jací byli jeho rodiče, a že se nedá nic dělat, že ten žák skončí jistě stejně jako oni. To by se nemělo stávat, každé dítě má mít možnost dostat se z této nepříznivé situace a právě kvalitní vzdělání by mělo být základem pro jeho lepší budoucnost. Jaká by škola správně měla být, je uvedeno v Bedekru sociálním znevýhodněním pro učitele základní školy: „*V České republice je povinná devítiletá školní docházka. Pro všechny děti znamená otevření nového sociálního prostoru, na který se potřebují adaptovat. V ideálním případě by škola měla být prostorem, v němž je možné nejen získávat znalosti, ale rozvíjet svůj potenciál v oblasti schopností a dovedností. Povinná školní docházka je sociálním nástrojem, který rozvíjí jedince, zároveň však také chrání společnost. Právě škola by měla být místem, kde lze vyrovnávat různé překážky v učení tak, aby děti byly dostatečně vybaveny pro život, zvláště v tom případě, pokud jim neumí nebo nedokáže pomoci jejich rodina.*“ (Zíková a kol., 2011, s. 47)

Sociální vyloučení jako takové tedy může způsobovat větší či menší potíže u dětí navštěvujících základní školu, zvláště pak ve vztahu s ostatními žáky. Děti mají tendenci se mezi sebou srovnávat, tudíž si všímají jakékoli odlišnosti těch druhých.

Je třeba být dětem se sociálním znevýhodněním oporou. Učitelé by měli být nápomocni rozdíly mezi dětmi vyrovnávat, pracovat vhodnými metodami se skupinovou dynamikou dané třídy. Pomoci vylučovaným žákům začlenit se co nejlépe do třídního kolektivu. Vhodné je pracovat na vztazích mezi žáky, pomáhat jim vidět u druhých jejich kladné stránky, vnímat individuální hodnotu každého jednotlivce. Ukázat jim, že nezáleží jen na materiálních věcech, ale že je především důležitá lidská povaha, snažit se druhého poznat a nedat na první, vnější dojem. Na učitele to samozřejmě klade veliké nároky, musí být schopen problém mezi žáky rozpoznat a začít ho řešit co nejdříve tak, aby se rozpory nekupily a nedošlo třeba až k šikaně mezi dětmi.

Protože mi toto téma není lhostejné, vybrala jsem si ho též jako hlavní motiv divadelní hry, kterou jsem realizovala v 5. ročníku ZŠ. Hlavní hrdinka je ostatními z kolektivu vylučovaná, posmívají se jí. Odpověď na to, zda je možné díky divadlu fórum přivést žáky k zamyšlení nad příběhem hlavní hrdinky a pomoci jim k tomu, aby vymysleli jak daný problém řešit, jsem hledala v empirické části.

5 Průzkumné šetření

Výzkumným problémem bylo ověřit si svůj zvolený cíl prostřednictvím realizace představení divadla fórum v 5. třídě základní školy. Divadlo fórum je interaktivním typem divadla, kdy se diváci mají možnost stát aktéry celého příběhu a pomoci tak utlačovanému hrdinovi. Proto si myslím, že je to vhodná forma k tomu, jak na základní škole pracovat s nejrůznějšími tématy útlaku. V kolektivu dětí, kde je každý z jiné rodiny, jiného zázemí a každý má svou povahu, často dochází ke konfliktním situacím. Je potřeba se jim snažit předcházet a pracovat s nimi, a právě divadlo fórum v tomto případě může být užitečným nástrojem.

Cílem diplomové práce je zjistit možnosti využití divadla fórum při práci s tematikou sociálního vyloučení na základní škole. Pomocí rozhovorů před absolvováním divadla fórum a po něm popsat, jak se změní pohled žáků 5. třídy 1. stupně ZŠ na téma sociálního vyloučení po absolvování divadla fórum.

Výzkumné otázky

1. Budou znát žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ po intervenci (divadle fórum) pojem sociální vyloučení a outsider lépe než před tím?
2. Je pravděpodobné, že žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ sami nebyli v situaci sociálního vyloučení, ale znají podobné případy ze svého okolí?
3. Budou žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ po absolvování divadla fórum schopni lépe porozumět situaci člověka sociálně vylučovaného a dokáží říci, jak mu pomoci?

Metody a organizace

Rozhovor nebo také interview je výzkumnou metodou, která kromě zachycení fakt poskytuje také hlubší proniknutí do motivů a postojů respondentů. Můžeme během něho sledovat vnější reakce respondenta a přizpůsobovat kladení otázek průběhu rozhovoru. Interview je založeno na osobním kontaktu, jeho úspěšnost tedy závisí do jisté míry na tom, zda dokážeme navodit vhodnou, přátelskou a otevřenou atmosféru.

Přímý kontakt tváří v tvář nám umožňuje získat bezprostřední a osobní odpovědi. (Hendl, 2016)

V rámci výzkumu byl použit rozhovor A a B. *Rozhovor A* ve smyslu pre-testu, který se konal před intervencí (Příloha A) a *rozhovor B* ve smyslu post-testu po intervenci (Příloha B). Pro rozhovory bylo vytvořeno schéma a stanoveno pořadí otázek. V obou rozhovorech jsem se ptala, jestli žáci znají pojem sociální vyloučení a vědí, kdo je to outsider, chtěla jsem zjistit, zda po proběhlé intervenci (divadlu fórum) již budou schopni tyto pojmy vysvětlit. Otázkami rozhovoru A jsem se pak dále ptala na to, jak vnímají případné odlišnosti druhých lidí. A otázky ve druhém rozhovoru B se týkaly přímo hlavní hrdinky příběhu, toho jak na ně působila, a jak jí mohou pomoci.

Stěžejní částí byla realizace *intervence* – divadla fórum se žáky, v rámci které byla použita metoda *pozorování*. To proběhlo v průběhu divadla fórum a je zaznamenáno v kapitole 6.4 Pozorování a vedení divadla fórum.

Rozhovor A (pre-test)

Tyto rozhovory proběhly 14. 6. 2017, dva dny před intervenčním vstupem. S paní učitelkou jsem se dohodla, že vybereme 10 žáků, se kterými udělám rozhovory. Jednalo se o 5 dívek a 5 chlapců. Výběr proběhl tak, že žákům bylo sděleno, ať se přihlásí, kdo by chtěl dělat rozhovor. Přihlásilo se 5 chlapců, ze strany dívek byl větší zájem, přihlásilo se jich 10. Chlapce jsem tedy vzala všechny a z dívek jsem náhodně vylosovala požadovaný počet 5.

Nejdříve jsem všem nastínila, jak bude rozhovor probíhat, že si je budu volat jednotlivě. Všichni žáci odešli se svou paní učitelkou do jiné třídy a rozhovory probíhaly v jejich třídě. Odsunula jsem si dozadu jednu z lavic a dala k ní dvě židle, tak abychom seděli se žákem vedle sebe.

S každým žákem byly nejprve probrány detaily rozhovoru. Představila jsem se křestním jménem a podala jsem mu ruku. Snažila jsem se působit příjemně a přirozeně, tak abych je zbavila nervozity a ostychu.

Zdůraznila jsem tyto informace:

- Jsem velmi ráda, že jsi přišel na tento rozhovor.
- Nemusíš se ničeho bát, položím ti několik otázek a ty mi na ně odpovíš.
- Budeš mít dostatek času si odpověď rozmyslet.
- Neexistují špatné ani dobré odpovědi.
- Rozhovor mi poslouží jako materiál pro mou diplomovou práci.
- Budu ho nahrávat pro snadnější zpracování.
- Rozhovor je anonymní, nebudu nikde uvádět tvé jméno.

Rozhovor B (post-test)

Rozhovory po představení byly realizovány 16. 6. 2017, hned po proběhlém divadlu fórum. S jednotlivými respondenty jsem mluvila v soukromí kabinetu. Stihli jsme to během jedné vyučovací hodiny. Žáci byli po intervenci velmi dobře naladěni a s patřičným zaujetím odpovídali na kladené otázky.

Výzkumný soubor

Jako výzkumný soubor pro realizaci šetření byli vybráni žáci 5. třídy ZŠ, s ohledem na můj studijní obor. Zvolila jsem si základní školu, na kterou jsem já sama chodila. Jedná se o ZŠ Komenského Ústí nad Orlicí. Díky tomu, že jsem zde byla několikrát v rámci praxe a učitelky na škole znám, byly tu pro mě ideální podmínky. Na základě toho mi byla doporučena třída 5. A. Jako výhodu jsem brala i to, že některé žáky znám osobně a věděla jsem, že tato třída se velmi ráda zapojuje do různých divadelních scének. Veškerá komunikace s paní učitelkou i se žáky byla bezproblémová.

Tabulka respondentů

Respondent	Pohlaví	Třída
R1	dívka	5.A
R2	dívka	5.A
R3	dívka	5.A
R4	dívka	5.A
R5	chlapec	5.A
R6	chlapec	5.A
R7	chlapec	5.A

Tabulka 4: Údaje o respondentech

6 Výsledky průzkumu a diskuze

Tato kapitola se věnuje zpracování získaných dat. Pokusím se rozvést diskusi nad tím, jak odpovídali respondenti v rozhovoru A pre-testu před intervencí a jak se změnil jejich pohled na téma sociálního vyloučení v rozhovoru B post-testu po intervenci. Blíže je tu popsána i samotná intervence, je zaznamenán její průběh, reakce žáků a spolupráce v průběhu divadla fórum.

6.1 Rozhovor A (pre-test) před intervencí (divadlem fórum)

Data získaná z rozhovorů jsem pro větší přehlednost ještě rozčlenila do těchto kategorií:

1. Představy o sociálním vyloučení a pojmu outsider
2. Zkušenosti s odlišností druhých lidí a s reakcemi na ně

Údaje vyplývající z rozhovoru A před intervencí:

1. Představy o sociálním vyloučení a pojmu outsider

V první kategorii jsem se ptala na pojem sociální vyloučení. Zda se s ním žáci již někdy setkali, alespoň z doslechu. Zajímalo mě, jak daný pojem dokáží vysvětlit svými slovy a bude-li se alespoň něčím blížit jeho definici.

Otázka č. 1:

Slyšel(a) jsi někdy pojem sociální vyloučení? Dokážeš říci, co to je?

R1: „Už jsem to asi někdy slyšela; prostě, že je ten člověk trošku jináčí, než ty normální.“

R2: „Ne neslyšela; že tě někdo vyloučí třeba z nějakýho kolektivu.“

R3: „Ne; asi ne.“

R4: „Asi ano; když je třeba někdo ve třídě jiný a ostatní ho třeba nezařadí do své party a nějak se od ostatních liší a nemaj ho třeba moc rádi.“

R5: „*Asi neslyšel; asi ne.*“

R6: „*To sem nikdy neslyšel; že jako někdo má nějaký dítě a seberou mu ho.*“

R7: „*Neslyšel; asi ne.*“

Respondenti (R3, R5, R6, R7) uvedli, že pojem sociální vyloučení nikdy neslyšeli a nepokoušeli se ho ani vysvětlovat. Tři z respondentů (R1, R2, R3) dokázali nějakým způsobem vysvětlit, o co se nejspíš jedná. Nejpresněji to dovedla respondentka (R4), která uvedla, že sociální vyloučení může nastat ve třídě, když je někdo jiný, liší se od ostatních a oni ho proto mezi sebe nepřijímají.

Otázka č. 2:

Kdo je to outsider?

R1: „*Slyšela, ale nevím.*“

R2: „*Nevím.*“

R3: „*To bude nějaký pán, kterej pracuje někde u aut.*“

R4: „*Někdo kdo nemá kamarády třeba nebo je sám.*“

R5: „*To nevím, netuším.*“

R6: „*To nevím, ale připomíná mi to něco jako co je spojenýho s autismem.*“

R7: „*Někde sem to slyšel, ale asi si nevzpomenu, je to chytrej člověk.*“

Myslela jsem si, že s tímto pojmem se setkali spíše, než se sociálním vyloučením a rozumí mu. Proto mě překvapilo, když jsem zjistila, že tento pojem je zcela cizí většině respondentů (R1, R2, R3, R5, R6, R7). Pouze respondentka (R4) se přiblížila správnému vysvětlení.

Podle mých předpokladů se s pojmem sociální vyloučení většina respondentů doposud nesetkala. Odpovědi zbývajících se však původnímu významu zdařile přibližovaly. Překvapením bylo, že až na jednu respondentku, nemají žádnou představu o pojmu outsider. Ještě se s ním nejspíš nikdy nesetkali a přeložit z anglického jazyka ho zatím nedokáží.

2. Zkušenosti s odlišností druhých lidí a s reakcemi na ně

Do této kategorie spadají zbylé otázky rozhovoru. Zaměřují se na to, jak respondenti vnímají odlišnost jiných lidí. Zda přicházejí s takovými lidmi do styku, nějakým způsobem si jich všimají a registrují je. Chtěla jsem zjistit, jak k takovým lidem přistupují, dělají mezi sebou rozdíly, nebaví se s nimi a posmívají se jim, nebo jsou naopak těmi, co je dokáží přijmout.

Otázka č. 3:

Znáš ve svém okolí někoho, s kým se lidé moc nebaví? Proč myslíš, že to tak je?

R1: „Je to Pepa asi, nevím, proč se s ním nebaví, je prostě trošku jinačí.“

R2: „No jako baví se s ním, ale ne třeba moc - Pepa, on je nemocnej, takže si třeba o něm lidi myslěj, že je to někdy blázen nebo jim vadí jak s nima komunikuje.“

R3: „No asi ne; protože ho třeba někdy naštvál a už ho nemá tolik rád.“

R4: „No že třeba vypadá jinak, že má třeba jinou barvu pokožky, nebo třeba nezačal chodit s nima od začátku do školy, ale třeba přišel až jinačí rok a nemají ho moc rádi.“

R5: „Asi spolužák, moc se neučí, ale má tady pár kamarádů.“

R6: „Protože ho nemaj rádi a prostě že ho pomlouvaj jiný lidé, tak oni tomu věřej, a proto se s ním nebavěj.“

R7: „Protože asi dělá úplně něco jinýho než ostatní a je takovej prostě úplně jinej.“

Respondenti (R1, R2) si vzpomněli na tutéž osobu, kterou dobře znají ze svého okolí. Je to dospělý člověk, který se odlišuje především svou mentalitou, působí dětsky, je velmi upovídaný a zná ho snad celé naše město. Lidé ho však většinou přijímají vřele, dávají se s ním do řeči. Respondent (R5) si vybavil příklad ze své třídy. Ostatní odpověděli (R3, R4, R6, R7), že nikoho takového moc neznají, ale zkusili říci, proč to tak může být.

Všichni respondenti u této otázky dokázali uvést důvody, proč se nějakým člověkem lidé moc nebaví. Například protože je něčím jiný, zvláštní, odlišuje se vzhledem nebo chováním. Vnímají tedy, pokud se někdo od druhých lidí liší. Jen tři si

však vzpomněli na nějakou konkrétní osobu, kterou znají ze svého okolí. Následující otázky se již ptají na jejich konkrétní chování k odlišným lidem.

Otázka č. 4:

Posmíval ses někdy někomu za jeho odlišnosti?

R1: „*Ne.*“

R2: „*Možná někdy trochu.*“

R3: „*No tak úplně jako ne, jako někdy jsme se něčemu zasmáli, ale nějak že bysme se posmívali úplně, to ne.*“

R4: „*No já sem se neposmívala, protože já taky úplně nejsem Češka, takže jsem se neposmívala.*“

R5: „*No to asi ne.*“

R6: „*To ne.*“

R7: „*Asi ne.*“

Na otázku odpověděli shodně ne, nebo asi ne respondenti (R1, R4, R5, R6, R7). Respondentka (R4) dodala, že se neposmívala, protože se sama odlišuje a ví jaké to je. Zbývající dvě respondentky (R2, R3) přiznaly, že možná někdy ano.

Odpovědi na tuto otázku mě mile překvapily. Respondenti se vyjádřili zřetelně proti vysmívání se druhým za jejich odlišnosti. Nevím, zda se tak skutečně chovají, nebo si jen zrovna na takovou situaci nepamatují. Vždy je obtížné se k něčemu konkrétnímu přiznat, zvláště pokud se jedná o nepřijatelné chování. Vážím si těch, kteří přiznali, že se občas někomu posmívají i s vědomím toho, že je to špatné. Kéž by byla pravda, že se tak většina z respondentů nechová. Jak se správně v takové situaci zachovat, zjišťovala další otázka.

Otázka č. 5:

Jak je podle tebe správné se zachovat v situaci, kdy se ostatní někomu vysmívají?

R1: „*Zastat se ho, říct jim, že to není pěkný prostě.*“ Zeptala jsem se, zda se někdy někoho zastala: *Jo, Pepy, právě to jsem šla jednou ze školy a oni tam na*

něho házeli kamínky, tak sem se ho zastala, mě zrovna jejich pohledy moc nezajímaly, protože vím jaký to je, je to jejich názor.“

R2: *„Měla bych ho hájit, aby se mu nevysmívali a taky s ním možná být i víc, aby viděli, že on není tak špatný, abych jim to třeba pak mohla říct nebo ukázat.“*

R3: *„No tak říct mu, že když by někdo byl takovej, když by on byl takovej jako on, takže by se mu taky nelíbilo, když by se mu někdo smál.“*

R4: *„Nevysmívat se taky, ale třeba se zeptat toho člověka na něco, nebo říct to ostatním, proč se mu posmívají, aby mu nebylo tak špatně z toho.“*

R5: *„No tak určitě ho bránit, říct, aby odešli od něj.“*

R6: *„Zavolat někdyho dospělýho a říct mu to.“*

R7: *„Tak asi mu nějak pomoci a rozmluvit jim, že ani tak prostě ta věc není taková pravda, třeba takhle.“*

Každý respondent se nad otázkou dovedl zamyslet a říci, jak se v takové situaci zachovat. Respondentka (R1) uvedla, že by se daného člověka zastala. Zeptala jsem se jí, jestli se ona sama někdy někoho zastala a jak se na ni ostatní dívali. Odpověděla kladně, na názory ostatních se neohlížela.

Většinově se respondenti shodli, že by se toho dotčeného před ostatními zastali. Zkusili by mu nějak pomoci, řekli by ostatním, že to není správné se někomu vysmívat nebo by o tom pověděli někomu dospělému. Odpovědi všech byly svým obsahem rozumné a uvědomělé.

Otázka č. 6:

Dokážeš se bavit i s těmi, se kterými se ostatní nebaví?

R1: *„Jo.“*

R2: *„Někdy ano, ale je to pro mě těžký někdy.“*

R3: *„Tak asi jo.“*

R4: *„Jo dokážu se s nima bavit, ale neznám moc nikoho s kým by se třeba, ve třídě se většinou se všema bavíme.“*

R5: *„Jo to určitě asi jo.“*

R6: „S nějakejma jo a s nějakejma ne podle toho jakej z nich mám ten první dojem.“

R7: „Tak někdy jo a někdy ne.“

Na tuto otázku odpověděli „jasné ano“ jen respondenti (R1, R4, R5). Další váhali (R2, R3, R7), někdy se s nimi bavit dokáží a někdy je to pro ně obtížné. Respondent (R6) zmiňuje, že záleží na prvním dojmu, což často pro někoho může být právě tím hlavním důvodem, proč se s někým odlišným vůbec nezačít bavit.

Respondenti při svých odpovědích značně váhali. Bavit se s takovými lidmi není vždy snadné. Proto jsem jim položila hned navazující otázku.

Otázka č. 7:

Existuje něco, co ti v tom brání?

R1: „Asi ne, tak matně přemýšlím ale asi ne.“

R2: „Tak třeba když jsem s kamarádkama a chci s nima být a třeba vidím někoho koho znám, ale oni ne a třeba se vysmívaj, nebo s nim nechtěj mluvit, tak jako chci být i s nima, ale zároveň i s nim, takže je to někdy těžký.“

R3: „Tak to nevím, nevím.“

R4: „Že třeba někoho nemám moc ráda, protože není na všechny milej, nebo on zrovna se posmívá všem.“

R5: „Em nevím tak kdyby mě třeba nadával.“

R6: „Já myslím, že ne.“

R7: „Ani nevím.“

Zde odpovídali shodně respondenti (R1, R3, R6, R7), převážně řekli, že nejspíš nic takového, co jim v tom brání, není. Odlišně se vyjádřili jen tito (R2, R4, R5), zmiňují případný důvod, proč se s někým jiným nebavit. Respondentka (R2) řekla, že jí v tom může bránit odlišný pohled jejich kamarádek na daného člověka, třeba když se mu vysmívají právě ony.

Zajímavé u těchto dvou posledních otázek je, že zatímco v dotazu, zda se dokáží bavit s někým odlišným, značně váhali, tak co jim v tom brání, si neuvědomovali. Můžeme z toho tedy vyvodit, že je pro ně do jisté míry obtížné sblížovat se či přátelit se

s někým, kdo je jiný. Asi velmi často záleží na situaci a názoru lidí jim blízkých a právě to jim ty zábrany může vytvářet. Cením si toho, že žádné zásadní důvody, které by jim v tom měli bránit, podle nich převážně neexistují.

Záznam odpovědí z rozhovoru A (před intervencí)

Vysvětlivky k tabulce:

Ano	Respondent dovedl odpovědět na otázku
Ne	Respondent nedovedl odpovědět na otázku
Zastat	Respondent by se vylučované osoby zastal
Pomoc	Respondent by zkusil vylučované osobě pomoci
Někdy	Respondent se někdy dovede bavit s odlišnými lidmi, někdy ne

Otázka	Respondent						
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7
1	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
2	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
3	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne
4	Ne	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne
5	Zastat	Zastat	Zastat	Zastat	Zastat	Pomoc	Pomoc
6	Ano	Někdy	Někdy	Ano	Ano	Někdy	Někdy
7	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ne	Ne

Tabulka 5: Záznam odpovědí rozhovor A

Z tabulky je patrné, že v první otázce většina respondentů nenašla odpověď na to, co je to sociální vyloučení (R2, R3, R5, R6, R7). O přibližné vysvětlení se pokusili dva z respondentů (R1, R4). Na druhou otázku, týkající se pojmu outsider nedovedlo odpovědět šest respondentů (R1, R2, R3, R5, R6, R7), jen respondentka (R4) odpověděla, kdo to je. U třetí otázky, zda znají někoho odlišného, s kým se ostatní moc nebaví, odpověděli kladně tři respondenti (R1, R2, R5), na nikoho si nevzpomněli čtyři respondenti (R3, R4, R6, R7). Ve čtvrté otázce, jestli se někdy někomu posmívali za jeho odlišnosti, odpověděli ano pouze dva respondenti (R2, R3), ne odpovědělo pět respondentů (R1, R4, R5, R6, R7). Na pátou otázku, jak je se správně zachovat v situaci, kdy se ostatní nějakému člověku vysmívají, odpovědělo shodně pět respondentů (R1, R2, R3, R4, R5), že by se dané osoby zastali, dva respondenti (R6, R7) by zkusili nějak konkrétně pomoci. V šesté otázce, která se ptá, jestli se oni sami dokáží bavit i těmi, se kterými se ostatní nebaví, odpověděli jisté ano jen tři respondenti (R1, R4, R5), možnost někdy vzešla od čtyř respondentů (R2, R3, R6, R7). Poslední sedmá navazovala na předchozí a ptala se, zda existuje něco, co jim v tom brání. Ano odpověděli tři respondenti (R2, R4, R5), možnost ne vyzněla od čtyř respondentů (R1, R3, R6, R7).

6.2 Rozhovor B (post-test) po intervenci (divadlu fórum)

Na začátku rozhovoru opět proběhlo krátké přivítání a vysvětlení, žáci už věděli, co je čeká, proto byla atmosféra příjemná a uvolněná. Také druhý rozhovor jsem rozdělila do dílčích kategorií:

1. Představy o sociálním vyloučení a pojmu outsider
2. Zkušenosti s odlišností a vylučováním lidí v souvislosti s hlavní hrdinkou příběhu
3. Vnímání sociálního vyloučení po proběhlé intervenci

Údaje vyplývající z rozhovoru po intervenci, řazené do kategorií:

1. Představy o sociálním vyloučení a pojmu outsider

Abych zjistila, zda se po absolvování intervence změnilo jejich povědomí o sociálním vyloučení a pojmu outsider, znovu jsem položila první dvě otázky.

Otázka č. 1:

Dokážeš vysvětlit, co je to sociální vyloučení?

R1: „Jo takže to je ta pozice tý Káti, takže jakoby když se jí někdo posmívá třeba a ona se nemá jakoby s kým bavit.“

R2: „Že někdo někoho vyhazuje z kolektivu, že s ním nechce být, s ním mluvit a posmívá se mu.“

R3: „No tak že vlastně, že jí vlastně jako pomlouvaj a nemaj jí rádi, protože nemá hezký oblečení a nemá mobil a je chudá taková“

R4: „Když se prostě s někým nebavíme, protože je jiný, nebo se nám v něčem nelíbí a třeba nemá všechno to co my.“

R5: „Že někoho vyloučí, že něco třeba pokazil.“

R6: „Nějak jakože ten člověk je mimo kolektiv, že se s ním nikdo moc nebaví, že ho všichni pomlovaj, šikanujou a takovýhle věci.“

R7: „Nevím.“

Většina již dokázala na tuto otázku správně reagovat. Respondenti (R1, R2, R3, R4, R6) velmi jistě odpověděli, že se jedná o někoho, kdo je něčím jiný a ostatní se s ním proto nechtějí bavit, vylučují ho ze svého kolektivu. Jen dva respondenti (R5, R7) nedokázali po intervenci vůbec říci, co je to sociální vyloučení.

Otázka č. 2:

Kdo je to outsider?

R1: „To je třeba ten kdo nemá jakoby nový ty věci, jakože třeba oblečení nebo ten mobil, jakože ten.“

R2: „To je ten, kdo je odstrkován a cítí se vlastně špatně, tomu komu se třeba posmívaj, tak to je outsider.“

R3: „To je někdo, kdo prostě se s ostatníma tolik nebaví a je takovej tichej a moc toho neřekne.“

R4: „Em to je asi ten člověk, s kterým se nebavíme, co je sám a nikoho nemá.“

R5: „Někdo chytřej.“

R6: „Takovej ten co pomlouvá, ten namyšlenej, ten co prostě šikanuje.“

R7: „Nevím.“

V rozhovoru po intervenci našli respondenti odpověď i na druhou otázku. U prvních čtyř respondentů (R1, R2, R3, R4) můžeme v jejich výpovědích najít společné znaky, shodují se, že je to někdo s kým se ostatní moc nebaví, je něčím jiný a je různými způsoby vyčleňován z kolektivu. Respondenti (R5, R6, R7) odpovídající vysvětlení pro pojem outsider nenašli ani po intervenčním vstupu. Překvapivě odpověděl respondent (R6), který naopak řekl, že outsider je ten, kdo druhé pomlouvá a šikanoje. Když se blíže zamyslím nad jeho odpovědí, byl by to možná ten správný pohled na někoho, kdo utlačuje ostatní, kdybychom ho nazvali outsiderem.

Po intervenci se tedy zlepšilo povědomí žáků o tom, co je to sociální vyloučení, a kdo je označován jako outsider. Sociální vyloučení vysvětlovali na konkrétním případě vylučovaného člověka a propojili si ho s hlavní hrdinkou příběhu. Je to někdo, kdo se něčím liší od ostatních, ti ho nepřijímají, nebaví se s ním a posmívají se mu. Nemá třeba hezké oblečení nebo mobil, je chudý. Myslím, že se vyjadřovali velice trefně a promyšleně. Velmi podobné byly i odpovědi na to, kdo je to outsider. Pouze dva stejní respondenti nedovedli odpovědět ani na jednu z těchto dvou otázek.

2. Zkušenosti s odlišností a vylučováním lidí v souvislosti s hlavní hrdinkou příběhu

V těchto otázkách jsem se respondentů ptala na jejich osobní zkušenosti. Zda někdy oni sami byli v podobné situaci jako hlavní hrdinka příběhu, jak se cítili. Nebo jestli znají ve svém okolí někoho podobného hlavní postavě.

Otázka č. 3:

Byl jsi někdy v podobné situaci jako outsider příběhu-Katka? Jak ses cítil?

R1: „*To asi úplně ne, ale mam ty dva starší bratry no tak jako že, no prostě, že oni si myslej, nebo jakože oni maj větší moc, než já si myslej, takže mě jakoby provokujou, no hrozně, není to moc příjemný.*“

R2: „*Jako Katka asi úplně ne, ale taky se mě už jednou stalo něco, akorát trochu jinej případ, ale stalo se mi to, byla sem taková smutná, že vlastně oni, když mě*

jakože dá se říct odstrkovali kvůli ségře, tak sem jako byla smutná, že s nima nemůžu být, ale zase sem byla ráda, že můžu být aspoň se sestrou.“

R3: *„Em no jednou asi jo a bylo to spíš tak jako ze srandy, tak nebylo to zas tak hrozný, spíš jsme se smáli.“*

R4: *„Ne nebyla.“*

R5: *„No tak zatím se mě to nestalo nějak, no a ani nechci, aby se mně to stalo.“*

R6: *„Nebyl.“*

R7: *„Ne, mě se si myslím, nic takovýho nestalo.“*

Všichni respondenti uvedli, že v podobné situaci, jako hlavní hrdinka příběhu nejspíše nebyli. Očividně nezažili, že by je někdo vylučoval z kolektivu do takové míry jako hlavní hrdinku. Na podobnou situaci si ale někteří vzpomněli. Respondentka (R1) říká o osobní zkušenosti s dvěma staršími bratry, kteří ji často slovně pošťuchují, a příjemné to není. Také respondentka (R2) uvádí, že možná něco trochu podobného zažila, když ji ostatní děti odstrkovaly kvůli její sestře. Byla z toho smutná, ale sestra pro ni byla důležitější. Respondent (R3) uvádí, že to také zažil, ale bylo to rozhodně jen z legrace. Zbývající (R4, R5, R6, R7) v podobné situaci nebyli.

Otázka č. 4:

Vybavuješ si ze svého okolí nějakou situaci podobnou té Katčině?

Kde se odehrála?

R1: *„No asi ta Pepova no, že na něj házeli ty kameny, tak to se stalo na Kociance u nás tady.“* Vybavíš si i někoho ze své třídy: *„třeba u nás ve třídě taky to myslím jednou bylo, že tak někdo Kátu, tak tu taky jako neví se asi, kdo to úplně byl, protože ona se moc nesvěřovala, ale asi někdo něco dělal no.“*

R2: *„No vlastně možná jo v jídelně jednou jedné holce se tam posmívali, že právě, že nemá tak hezký oblečení.“*

R3: *„To si myslím, že ne.“*

R4: *„Ne nepamatuju se.“*

R5: *„Možná u nás ve třídě, ale už si to nevybavuju,“* ptala jsem se, zda se stalo něco podobného: *„no myslím si, že jo.“*

R6: *„Ted'ka si to nevybavuju, protože já moc takovýhle lidi nepotkávám, kterejm se to stalo.“*

R7: „*Myslím, že jo, my jsme měli takovýho kamaráda a on jakoby, neměli taky moc peněz a on jakoby se moc nekoupal, on divně jakoby páchnul, tak si z něj všichni d'áli srandu.*“

Respondentka (R1) si opět vzpomněla na Pepu, kterého již jednou zmiňovala. Zeptala jsem se, jestli ji napadá ještě někdo, vzpomněla si na situaci ze třídy, jedné spolužačce, se nejspíš dělo něco podobného, ale nic konkrétního neřekla. Respondentka (R2) uvedla, že něco podobného zažila ve školní jídelně, když se nějaké dívky posmívali, právě protože neměla hezké oblečení. Respondent (R5) si vzpomněl také na vlastní třídu a opět nedokázal vyjádřit nic přesného. Respondent (R7) si vybavil situaci s kamarádem, který byl z rodiny, kde neměli moc peněz a tak třeba chodil špinavý a neumytý, proto se mu vysmívali. Tři z respondentů (R3, R4, R6) se shodli, že podobnou situaci, nejspíš u nikoho nezažili.

Několik z oslovených respondentů zná někoho, kdo byl nebo je v podobné situaci jako hlavní hrdinka příběhu. Vzpomněli si na to, že se děti vysmívaly někomu za oblečení třeba v jídelně. A dokonce dva z respondentů odkazují na něco podobného ve své třídě. Je zajímavé, že podobná otázka v prvním rozhovoru, zda znají někoho vylučovaného ve svém okolí, v nich vzpomínku na situaci ve třídě nevyvolala. Až po proběhlé intervenci si to spolu propojili. Paní učitelka mi pak v osobním rozhovoru řekla, co se u nich ve třídě odehrávalo před rokem. Bylo to velmi podobné s naším příběhem. Skupinka lidí se vysmívala své spolužačce za nemožné oblečení a museli to intenzivně řešit.

3. Vnímání sociálního vyloučení po proběhlé intervenci

Do této kategorie řadím otázky, které se přímo ptají na hrdinku hlavního příběhu a uvádějí ji do souvislostí s jejím okolím. Zajímalo mě, zda by po intervenci dovedli vymyslet, jak takovému člověku pomoci, a co si o něm myslí.

Otázka č. 5:

Co si myslíš o člověku (kamarádovi), který nenosí zrovna nejnovější značkové oblečení tak jako hlavní hrdinka příběhu? Záleží na tom?

R1: „*No tak určitě na tom nezáleží, protože jak sem říkala, každý má ten svůj styl a je to jeho věc co nosí, co má a co nemá vlastně, a prostě tak nemá úplně nejnovější věci, já taky nemám třeba i-phone 7, takže jakoby je to úplně normální člověk.*“

R2: „*Nezáleží na tom vůbec ne a nevadí, když nenosí značkové oblečení, ale hlavní je, jaká je uvnitř vlastně a nezáleží ani jak vypadá, ale jak se chová třeba.*“

R3: „*Nezáleží na tom, když je hodná, a že má třeba chudší rodiče a je taková třeba chudší prostě.*“

R4: „*Podle mě na tom nezáleží, a ani moc třeba v naší třídě nenosej, ani děti takový nejnovější věci a je mi to úplně jedno.*“

R5: „*No to je, ono to je v podstatě jedno, co člověk nosí, to je jedno, každému se líbí něco jiného.*“

R6: „*Já si myslím, že na tom nezáleží, že na co maj peníze, tak to prostě rodiče koupěj, a prostě je to jeho věc, co má na sobě a co se mu líbí.*“

R7: „*Tak mám třeba podobného kamaráda, tak mě to je jedno bavit se s ním dá.*“

Na tuto otázku odpověděli všichni respondenti (R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7) v podstatě jednomyslně, že na oblečení rozhodně nezáleží, je důležité to, jaký je člověk uvnitř. Někdo je z chudší rodiny a nemůže si dovolit nosit drahé věci. Ale vůbec to nevadí, je přece jedno co kdo nosí, je to jeho věc, co má na sobě a co se mu líbí. Není to důvod k tomu, aby se s ním nebavili, důležitá je osobnost daného člověka, to jaký je uvnitř, jak se chová. Další z otázek se již ptá na konkrétní způsob pomoci takovému člověku.

Otázka č. 6:

Přišel bys na nějaký způsob, jak se zachovat, aby se Katka cítila lépe? Dokázal by si jí pomoci?

R1: „*No tak určitě se s ní začít bavit a říct tomu Pepovi, že to prostě není správný, protože to jako ubližuje těm druhým lidem.*“

R2: „*No tak určitě bych se jí zastala, kdyby se jí někdo posmíval a když tak jí třeba i s něčím pomohla.*“

R3: „*No tak bych si s ní povídala a byly bysme kamarádky a třeba bych jí potom k narozeninám koupila něco, jako třeba šátek nebo něco hezkýho.*“

R4: „*No pokusila bych se jí pomoci, třeba jak sme to nacvičovali, to divadlo jako ta Jitka a tam, jak sme to měnili, to bylo dobrý.*“

R5: „*Tak určitě bych jí koupil to nějaký oblečení, mobil no a chovat se k ní líp.*“

R6: „*No rozhodně bych se k ní jako přimluvil, že bych nebyl na té straně toho, kterej šikanuje, že bych byl na její straně a pomáhal bych jí v něčem, třeba zavolal bych do školy a řek jim o tom, co ten šikanér dělá.*“

R7: „*Tak já právě na tohleto asi moc nevím, ale snažil bysem se jí asi pomoci tak, že bysem se jim snažil to rozmluvit, jakoby asi tak.*“

U této otázky také všichni dokázali vymyslet nějaký ze způsobů, jak Katce pomoci. Někteří zmiňují (R1, R2), že by se jí zcela jistě zastali a začali se s ní bavit. Není přece správné se někomu vysmívat. Další (R6) dodává jako důležitou možnost mluvit o situaci i s někým dospělým. Byl by na straně toho, kdo je vylučován a snažil by se mu pomoci tím, že by to někomu svěřil. Někteří z respondentů (R3, R5) zmiňují i možnost, že by jí třeba nějakým hezkým oblečením obdarovali. Jedna respondentka (R4) dokonce mluví o využití toho, co si zkusili v intervenci, mohli by zkusit nějakou variantu, kterou si v příběhu zkusili. Nejméně jistý si byl respondent (R7), nevěděl, ale zkusil by si s ní promluvit.

Velmi mě potěšilo, jak dokázali žáci nad pomocí hlavní hrdince smysluplně přemýšlet. Snad žádná z odpovědí nebyla zcela nemožná. Shodli se, že by se s ní bavili, zkusili ji něčím rozveselit nebo obdarovat. Pomohli by jí i třeba díky tomu, že to řeknou někomu dospělému. Poslední z otázek se ptá na to, co jim intervence dala.

Otázka č. 7:

Myslíš, že po absolvování divadla fórum, budeš vědět, jak v takové situaci jednat, jak se zachovat lépe? Vzpomeneš si na to?

R1: „Asi jó, asi kdyby se u nás ve třídě někdo fakt jakože takhle cejtil, tak jako já bych mu asi spíš pomohla, protože vim jaký to je.“

R2: „Určitě.“

R3: „Jo to jo.“

R4: „Asi ano pokusím se.“

R5: „Určitě.“

R6: „Já myslím, že si na to vzpomenu, a že se takhle zachovám nějak.“

R7: „Asi jo.“

Všichni respondenti odpovídali velmi rozhodně. Tato otázka pro mne již byla víceméně doplněním všech těch předchozích. Velmi mě potěšilo, že celý příběh divadla fórum, do kterého jsme se společně pustili, měl dle odpovědí smysl.

Záznam odpovědí z rozhovoru B (po intervenci)

Vysvětlivky k tabulce:

Ano	Respondent dovedl odpovědět na otázku, odpověděl kladně
Ne	Respondent nedovedl odpovědět na otázku
Asi ne	Respondent nebyl v podobné situaci jako hlavní hrdinka
Není	Respondent uvedl, že není podstatné, jaké nosí člověk oblečení

Otázka	Respondent						
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7
1	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne
2	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
3	Asi ne	Asi ne	Asi ne	Ne	Ne	Ne	Ne
4	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano
5	Není	Není	Není	Není	Není	Není	Není
6	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
7	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano

Tabulka 6: Záznam odpovědí rozhovor B

Po intervenci dokázalo pět respondentů odpovědět, co je to sociální vyloučení (R1, R2, R3, R4, R6), neodpověděli jen dva (R5, R7). Na druhou otázku, vysvětlení pojmu outsider, dovedli odpovědět čtyři respondenti (R1, R2, R3, R4), nevěděli tři respondenti (R5, R6, R7). Ve třetí otázce, jestli oni sami byli někdy v podobné situaci jako hlavní hrdinka příběhu, uvedli, že ne čtyři respondenti (R4, R5, R6, R7), tři si nebyli jistí (R1, R2, R3). U čtvrté otázky, jestli si vybavují ze svého okolí podobnou situaci jako v příběhu, odpověděli kladně čtyři respondenti (R1, R2, R5, R7), ne řekli tři respondenti (R3, R4, R6). Na otázku, zda je důležité, jak je člověk oblečen, odpověděli shodně, že to není podstatné, všichni respondenti (R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7). V šesté byli všichni respondenti (R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7) schopni vymyslet, jakým způsobem hlavní hrdince příběhu pomoci. A v poslední sedmé otázce, jestli budou díky prožitému divadlu fórum vědět, jak se v podobných situacích zachovat, odpovědělo jasné ano všech sedm respondentů (R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7).

6.3 Pozorování a vedení divadla fórum

V této podkapitole bude popsán celý průběh intervence (divadla fórum), to co mu předcházelo, jeho organizace, spolupráce se žáky a jejich chování při intervenci.

6.3.1 Pozorování a vedení před divadlem fórum

Po kontaktování paní učitelky jsem si domluvila návštěvu v její třídě. Přišla jsem se tedy na žáky podívat a seznámit se s nimi, aby pak bylo možné s nimi pracovat v rámci divadla fórum z pozice člověka, kterého již znají. Představila jsem se jako studentka 5. ročníku oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ na Pedagogické fakultě v Hradci Králové a nastínila jsem jim, co s nimi budu dělat, že se jedná o takovou specifickou formu divadla. Zůstala jsem tam následující vyučovací hodinu, abych si prohlédla jak žáky, tak i jejich třídu, ve které jsem se rozhodla divadlo fórum realizovat. Seznámila jsem je také s tím, že přijdu před samotným divadlem ještě jednou a s některými z nich udělám rozhovor. V následujícím formuláři jsou zaznamenány aktivity, které proběhly přímo před intervencí (divadlem fórum)

Čas	Záznam – průběh činností učitelky, dětí, postřehy, dotazy, poznámky
9:00	<p>Organizace:</p> <p>Příchod do školy</p> <ul style="list-style-type: none">- pozdravení žáků- změna uspořádání třídy – všechny lavice i židle dát na okraje třídy
9:07 cca 30 min	<p>Aktivity před hraním divadla fórum</p> <p>Několik aktivizačních her, kterých se účastnila i skupinka příchozích herců. Cílem bylo seznámit se se žáky a formou několika cvičení je nabudit k aktivitě.</p> <p>Pozorování a popis aktivit:</p> <p>1. Komunitní kruh</p> <p>Všichni jsme se chytli za ruce a vytvořili kruh. Na spojené ruce jsem</p>

navlékla dva spojené látkové pásky tak, aby bylo možné jimi prolézt. Úkolem každého bylo projít otvorem mezi pásky, říci ostatním své jméno a dnešní náladu. Takto pásky obešly celý kruh a my jsme se tak navlékli na jednu pomyslnou vlnu.

Reakce dětí:

Tato aktivita proběhla v dobrém rozpoložení, i když nás byl velký počet, všichni se navzájem poslouchali. Myslím, že to do jisté míry bylo i tím, že jsme se zapojili s herci mezi ně. Bylo to pro ně něco nového a nečekaného.

2. Dotkni se toho, o kom platí...

Chtěla jsem, abychom se navzájem trochu lépe poznali, proto jsem zařadila právě tento způsob. Úkolem bylo chodit prostorem a dotknout se vždy toho, o kom platí daná věc. Inspiroval mě video záznam Sdružení D (2015).

- že se rád učí
- že má nějakého sourozence
- že má rád tělocvik
- že má samé jedničky
- že má rád angličtinu.
- že je odvážný
- že by ses mu svěřil
- že se mu někdo líbí
- že je to tvůj kamarád

Reakce dětí:

Žáci reagovali pozitivně, častokrát se u toho i smáli, když se jich sešlo několik u jednoho spolužáka. Aktivita je bavila a bylo zajímavé pozorovat, jak hledají dané osoby, někteří šli pokaždé k někomu jinému, jiní tvořili hlouček se svými kamarády.

	<p style="text-align: center;">3. Slepé auto</p> <p>Děti vytvoří dvojice, jeden je auto a druhý, který mu stojí za zády je řidič. Řidič koriguje auto pomocí prstů. Když opře prsty autu do zad, znamená to, že má jet dopředu. Jestliže chce zařadit „zpátečku“ dotkne se prsty krku. Chceme-li, aby auto zatočilo do leva, dáme prsty na levé rameno, pokud doprava dáme je na pravé rameno. Pokud se řidič auta nedotýká, auto stojí na místě. Cílem je, abychom auto řídili prostorem, aniž by došlo ke srážce s jiným vozidlem. V průběhu se dvojice vystřídají, aby si zkusily i opačnou roli (Knapp, 2009).</p> <p>Reakce dětí:</p> <p>I tato hra žáky zaujala, myslím, že se jim dařilo řídit kolegu v podobě auta velice obstojně. V průběhu bylo rušno, jako ve skutečném silničním provozu, některé dvojice se nevyhnuly srážce, ale zvládly se vždy domluvit. Když jsem se jich ptala, zda byli raději řidičem či autem, většinou se shodli, že řidičem. Bylo jim příjemnější řídit toho druhého než být veden.</p>
--	---

6.3.2 Pozorování a vedení průběhu divadla fórum

Nyní bude popsán samotný průběh intervence (divadla fórum), jeho organizace a reakce žáků, jak se žáci zapojovali, co pro ně bylo podnětné a zajímavé.

Vlastní pozorování v průběhu intervence

Datum: 16. 6. 2017

Škola: ZŠ Komenského Ústí nad Orlicí

Počet dětí: 20

Věková skupina dětí: 5. třída

Pomůcky: rekvizity k představení

Cíl: Pozorovat projevy a chování žáků v intervenci divadla fórum

Čas	Záznam – průběh činností učitelky, dětí, postřehy, dotazy, poznámky
<p>9:37 cca 2 h.</p>	<p>Organizace:</p> <ul style="list-style-type: none"> - změna uspořádání třídy – vzadu ve třídě na koberci vzniklo jeviště a v prostoru před ním jsme dali židle do dvou řad, aby vzniklo hlediště <p>Vstup do role:</p> <p>Po celou dobu hraní jsem byla v roli Jokera, který podle pana Valenty (2008) je v podstatě manažerem všech probíhajících procesů. Nachystali jsme rekvizity a já v roli Jokera jsem všechny diváky přivítala. Následoval krátký úvod o tom, kdo to byl Augusto Boal, a proč divadlo fórum založil. Vysvětlila jsem jim, že teď uvidí představení, hlavní hrdinkou našeho příběhu bude Katka, která skončí špatně. Chtěla jsem, aby se na příběh zkusili dívat z pohledu hlavní hrdinky.</p> <p>Poté přišlo na řadu první přehrání našeho příběhu, viz scénář (Příloha C) a obrázky č. 1 a 2 (Příloha E). Žáci vše se zaujetím sledovali a po odehrání jsme hercům zatleskali. Potom jsem se opět ujala slova a proběhla reflexe toho, co právě shlédli, viz obrázky č. 3 a 4 (Příloha E).</p> <p>Otázky kladené v reflexi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • O čem divadlo bylo? Co jsme tam viděli? • Jak se asi Katka cítí? Jaká je? • Co Katka chce? • Co jí v tom brání? <p>Společně jsme si na to odpověděli a vyzvala jsem žáky k tomu, že to teď zkusíme společně změnit.</p> <p>Zazněla tato pravidla:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Představení se bude hrát znovu, kdykoli se ti bude zdát, že by se nějaká postava měla zachovat jinak, tleskni a řekni Stop, tím scénu zastavíš. • Můžeš vystřídat kohokoli z herců, kromě utlačovatele (v našem

příběhu Pepa), toho vystřídat nesmíte.

- Když někoho vystřídáš, přebereš jeho rekvizitu (zástupná rekvizita) a snažíš se v jeho roli jednat tak, abys problém vyřešil.
- V divadle fórum není povoleno používat násilí jako způsob řešení problému.
- Já budu celé hraní korigovat, nemusíte se ničeho bát.

Pozorování a vedení:

Přehrávané scény:

Scéna 1 - viz obrázky č. 5 a 6 (Příloha E)

Zeptala jsem se jich, jestli je nějaká scéna, kterou chtějí začít. Dohodli jsme se, že začneme hned tou úvodní. Byla to situace, kdy se spolužáci ve třídě domlouvali na tom, koho pozvou na mejdan a dělali si srandu z Katky, že ještě nemá mobil. Tuto scénu jsme hráli několikrát, než se nám povedlo najít schůdnou variantu. Obdivovala jsem nadšení žáků střídat jednotlivé postavy, i když se mnohdy v jejich roli dostali skutečně do úzkých. Měla jsem radost, že se mi povedlo dobře obsadit Pepu, hlavního utlačovatele, který byl opravdu neústupný a držel se věrně své role. Snažila jsem se je povzbuzovat, a když jsem viděla, že už si neví rady, tak jsem to stopla. Zeptala jsem se vždy herce (žáka), jak se v roli cítil, zda je spokojen nebo by něco udělal jinak. Většinou se pak našel někdo další, kdo to chtěl jít zkusit. Takto jsme scénu přehrávali, dokud jsme se neshodli na tom, že to tak můžeme nechat.

Scéna 2 - viz obrázky č. 7, 8 a 9 (Příloha E)

Pustili jsme se pak ještě do scény druhé, kde Katka vedla rozhovor se svou matkou, která jí nevěnovala pozornost. Tady žáci zkoušeli střídat jak hlavní hrdinku Katku, tak i matku. Zhruba po dvou variantách jsme došli k té správné. Žáci v roli matky došli k tomu, že by si měla na dceru zkusit najít víc čas, hlavně ji vyslechnout a nabídnout jí pomoc s řešením nepříznivé situace ve škole.

11:40	<p>Scéna 3</p> <p>Třetí scénu jsme vynechali, dohodli jsme se, že pro nás není třeba ji přehrávat.</p> <p>Scéna 4 - viz obrázky č. 10-14 (Příloha E)</p> <p>V té byla Katka vyvolaná k tabuli a ostatní spolužáci se jí vysmívali za to, jak je oblečená. Zde mohli měnit pouze Katku, Jitku nebo učitele (viz scénář Příloha C). Tuto scénu jsme také přehrávali několikrát. Bylo zajímavé, že největší problém žáci měli s rolí učitele. Zřetelně bylo vidět, jak je pro ně obtížné vžít se do role dospělé postavy. Ačkoli se jich v této roli vystřídalo několik, nikomu se nepodařilo tuto scénu jako učiteli zcela ustát. Zásadní problém měli s tím, dokázat si udržet ve třídě pořádek a svou autoritu před žáky. Snažili se tuto scénu řešit přes postavu učitele, který by měl jasně stanovit pravidla, zastat se Katky a potrestat Pepu. Herec v roli Pepy byl ale tak neústupný a drzý, že si s tím nikdo z žáků nedokázal poradit. Byla jsem za tuto scénu i situaci ráda, protože alespoň zjistili, jak i jako učitelé mohou být na naprosto drzého a bezohledného žáka zcela bezbranní. Myslím, že právě tento prožitek může ovlivnit jejich vnímání vztahů mezi učitelem a žáky.</p> <p>Scéna 5</p> <p>Po předchozí vydatné scéně už nám nezbývalo moc času, ale žáci chtěli zkusit rozehrát ještě i poslední scénu. V té probíhalo rozdělování žáků do chatek, samozřejmě nikdo nechtěl být s Katkou, protože je divná. Zkoušeli měnit jak žáky, tak i učitele. Nakonec se podařilo dojít k dobré variantě, kdy se povedlo Jitku přesvědčit, aby šla do chatky s Katkou. Překvapilo mě, že nikoho nenapadlo využít autority učitele a z jeho pozice je do chatek rozdělit, aniž by jim dával možnost výběru.</p> <p>Reflexe se žáky a herci</p> <p>Celé představení a hraní jsme potom shrnuli. Chtěla jsem po hercích, aby řekli, jak se jim ve třídě hrálo. Co si z toho odnášejí, jestli měli někdy problém se držet své role, nebo to bylo jednoduché. Shodli jsme</p>
-------	---

se na tom, že nejlépe se držel své role představitel utlačovatele. Pro celé hraní i příběh to bylo velmi podstatné, bez něho by to jednoduše nefungovalo.

Nejpodstatnější pro mě bylo vědět, co si z našeho dopoledne odnášejí žáci. Celé jsme si to trochu zrekapitulovali a bavili jsme se o tom, zdali by věděli jak se zachovat, kdyby byli v podobné situaci jako hlavní hrdinka příběhu Katka. Dohodli se, že by se jí rozhodně snažili pomoci. Začali by s ní kamarádit, ohradili by se proti tomu, kdo jí ubližuje. Jako další podstatnou věc jsme zmínili, že se hlavně nemají bát přijít za kýmkoli z dospělých a říci si o pomoc. Dana Moree (2016): *„On ten útlak totiž funguje tak, že většinou začíná drobněma věcmi v životě, a když se mu člověk nepostaví včas, tak vždycky dojde k nějakému bodu zlomu, kdy už to je prostě nějaký průšvih, něco vzdáte, zabalíte nebo opravdu nedostanete to, co nutně potřebujete a je dobrý začít včas, a říct si o pomoc hrozně funguje....“*

Poděkování

Na závěr zaznělo poděkování všem zúčastněným hercům, žákům a paní třídní učitelce. Z celkové atmosféry a průběhu bylo zřetelné, že pro nás všechny to byl dobře naplněný a užitečně strávený čas.

7 Závěrečné vyhodnocení průzkumu a diskuze

Průzkumem ve formě rozhovoru A před intervencí (divadlem fórum) a rozhovorem B po intervenci, jsem se snažila získat odpověď na využití divadla fórum na základní škole při práci s tematikou sociálního vyloučení. Proto jsem si zvolila následující dílčí výzkumné otázky, které jsem představila již v páté kapitole.

Výzkumná otázka 1

Budou znát žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ po intervenci (divadle fórum) pojem sociální vyloučení a outsider lépe než před tím?

Mým předpokladem bylo, že žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ nebudou schopni před intervencí říci, co znamenají pojmy sociální vyloučení a outsider. Myslela jsem si, že se s těmito pojmy ještě nesetkali, nebo je pouze zaslechli, ale nevědí, co si pod nimi představit.

Před intervencí na otázku, co je to sociální vyloučení, odpověděla většina respondentů, že tento pojem neznají a nepokoušeli se ho vysvětlovat. Dva z respondentů se shodli, že už tento pojem někdy slyšeli a spojovali to s tím, že je někdo zvláštní a ostatní ho nepřijímají mezi sebe. Jedna respondentka dokonce vysvětlila, co si pod tím představuje velice trefně. Řekla, že tato situace může vzniknout třeba ve třídě, když je někdo něčím jiný než druzí a ti ho pak vyčleňují ze své party, nemají ho rádi. Po intervenci již respondenti odpovídali velice přesvědčivě, propojili si pojem sociální vyloučení s hlavní hrdinkou příběhu z intervence. Je to spojené s tím, že se někdo odlišuje od ostatních a oni se s ním proto nechtějí bavit. Situace se otočila, pouze dva respondenti nedovedli blíže specifikovat, o co se jedná.

U pojmu outsider byla neznalost respondentů před intervencí zcela radikální. Pouze respondentka, která dokázala říci, co je to sociální vyloučení, se o vysvětlení pokusila. Uvedla, že je to nejspíše někdo, kdo nemá kamarády a je sám. V rozhovoru po intervenci již našla většina respondentů odpověď i na tuto otázku. Shodovali se, že se jedná o někoho, s kým se druzí nebaví, protože je jiný, nemá třeba hezké oblečení nebo mobil. Druzí se mu posmívají a nechtějí se s ním bavit.

Tato výzkumná otázka se potvrdila. Žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ, dokázali po intervenčním vstupu, ve kterém byla hlavní hrdinka za outsidera, a tedy sociálně vylučována, vlastními slovy vysvětlit pojmy sociální vyloučení i outsider.

Výzkumná otázka 2

Je pravděpodobné, že žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ sami nebyli v situaci sociálního vyloučení, ale znají podobné případy ze svého okolí?

Před intervencí jsem se zeptala, zda mají ve svém okolí někoho, s kým se lidé moc nebaví, koho tzv. vylučují. Většina řekla, že nikoho takového nejspíš nezná. Pouze tři respondenti si takovou osobu vybavili. U dvou to byla tatáž osoba, protože ji dobře znají a je to člověk, který je mentálně retardovaný. Obě respondentky tedy zažily situaci, kdy o něm někdo řekl, že je zvláštní a smál se mu. Jeden respondent pak ještě zmínil spolužáka, který má jen pár kamarádů, protože se moc neučí. Znovu jsem se ptala na toto téma také v rozhovoru po intervenci. Tam jsem se tázala, zda si vybavují někoho, kdo byl v podobné situaci, jako hlavní hrdinka příběhu. Ve spojitosti s divadlem fórum došlo opět k uvědomění a vybavení si takových situací. Někteří si přímo vzpomněli, že se někdo vysmíval druhému za ošklivé oblečení, a dokonce se něco takového odehrálo i v jejich třídě. Jen tři z respondentů žádný příklad neuvedli.

Větší část respondentů řekla, že v takové situaci, jako je hlavní hrdinka příběhu, tedy v situaci sociálního vylučování sama nebyla. Pouze dvě respondentky se vyjádřily, že možná něco podobného zažily. Například v situaci, kdy ji kamarádky nechtěly mezi sebe kvůli její sestře, bylo hezké, jak si respondentka uvědomovala, že vlastní sestra je pro ni důležitější.

Tato výzkumná otázka se potvrdila částečně. Předpokládala jsem, že podobné situace ze svého okolí žáci znají a potvrdí mi to již před intervencí. Spíše však uvedli, že nikoho, kdo by byl sociálně vylučovaný, neznají. Hned po intervenci si na takové příklady vzpomněli. Na základě viděného a zažitého divadla fórum, příběhu hlavní hrdinky, která byla sociálně vylučována, došlo u respondentů k vybavení více či méně shodných příkladů. Splnilo se, že většina z nich v pozici sociálně vylučovaných nebyla. Jen dvě respondentky zažily něco takového.

Výzkumná otázka 3

Budou žáci 5. třídy 1. stupně ZŠ po absolvování divadla fórum schopni lépe porozumět situaci člověka sociálně vylučovaného a dokáží říci, jak mu pomoci?

Před intervencí jsem se respondentů zeptala, jak je správné se zachovat, když se ostatní někomu vysmívají. Skoro jednomyslně se všichni shodli, že není hezké se někomu smát za to, že se odlišuje. Uvedli, že by se daného člověka zastali, zkusili by to těm druhým vysvětlit, že se nemají druhým smát, protože jim by se to také nelíbilo. Navázala jsem otázkou, zda se oni sami dokáží bavit s těmi, se kterými ostatní nekomunikují, a jestli jim v tom něco brání. Většina z respondentů si myslí, že to dokáže, ale jedna respondentka tvrdí, že někdy to může být těžké zvláště, když jsou těmi, co se někomu vysmívají, její kamarádi.

Po intervenci jsem se ptala na to, co si myslí o člověku, který zrovna nenosí nejnovější značkové oblečení, jako hlavní hrdinka příběhu, a zdali na tom záleží. Z odpovědí všech respondentů jsem byla opravdu mile překvapena. Všichni si uvědomují, že nezáleží na tom, v čem člověk chodí a co vlastní, je to jeho věc. Jako nejdůležitější spatřují, jaká je ta osoba uvnitř a jak se chová. Každému se líbí něco jiného, a proto si může chodit, v čem chce. Další z otázek se opět ptala na způsob pomoci tomu, kdo by byl v podobné situaci jako hlavní hrdinka. Znovu zmiňovali, že by se daného člověka rozhodně zastali. Zkusili přijít už i s konkrétními nápady, povídali by si s ním, aby nebyl sám, začali by s ním kamarádit. Někdo by mu třeba zkusil dát něco hezkého na sebe, nebo by požádali o pomoc někoho z dospělých. Poslední otázka se ptala na to, zda si myslí, že díky zažitému divadlu fórum budou nyní lépe vědět, jak se v situaci, kdy je někdo sociálně vylučován, zachovat. Odpovědi všech respondentů byly zcela jasné ano.

Potvrdilo se, že žáci po absolvování divadla fórum byli schopni lépe se vcítit do člověka sociálně vylučovaného. Dokázali navrhnout reálné způsoby pomoci takovému člověku a vyjádřili kladně svůj postoj a vůli pomoci.

Pomocí stanovených výzkumných otázek jsem se snažila zjistit, jestli se změnilo u žáků po absolvování intervence (divadla fórum) jejich povědomí o sociálním vyloučení. Zda o tomto tématu budou schopni uvažovat a nově přemýšlet. Díky první výzkumné otázce jsem se dozvěděla, že pojem sociální vyloučení a outsider neznají. Jsou to pro ně ve většině případů jen slova, pod kterými si nedokáží nic konkrétního představit. Po proběhlé intervenci (divadle fórum) oba pojmy několikrát slyšeli, a byly spojované s hlavní hrdinkou příběhu jak v samotném průběhu, tak i v závěrečné reflexi. V rozhovoru po intervenci se potvrdilo, že potom co žáci prožili jako aktéři divadlo fórum, ve spojitosti s příběhem a hlavní hrdinkou, umí docela přesně vysvětlit oba dva pojmy.

Respondenti před intervencí (divadlem fórum) si jen v několika případech vybavili někoho, s kým se druzí moc nebaví, toho kdo je určitým způsobem vyčleňován z kolektivu. Myslela jsem si, že budou schopni uvést více takových příkladů. To se jim znovu podařilo až v souvislosti s hlavní hrdinkou Katkou, díky přehrávanému příběhu.

Na poslední výzkumnou otázku jsem očekávala pozitivní zpětnou vazbu. Protože jakmile můžete prožít nějakou situaci v rámci činnosti, do které jste sami zapojeni a aktivně se jí účastníte, musíte nad ní také uvažovat a lépe si ji dokážete zvnitřnit. Téma útlaku, v našem případě v podobě sociálně vylučované hrdinky Katky, se jak v průběhu intervence tak i po ní stalo naší součástí. V bezprostřední reflexi hned po intervenci a také ve výpovědi respondentů, se všichni jednomyslně shodli, že pokud budou při podobném útlaku, vzpomenou si na přehrávané situace z divadla fórum. Vybaví si, jak mohou člověku sociálně vylučovanému pomoci.

Použití metody divadla fórum při práci s tematikou sociálního vyloučení mohu doporučit. Po pozitivní zpětné vazbě všech aktérů (žáků i herců) a mém pozorování se tato metoda ukázala jako vhodná. Při práci s podobnými tématy, je vždy lepší využít takovou formu, ve které se žáci aktivně zapojí, než jen sdělovat informace.

Cílem bylo zjistit možnosti využití divadla fórum v 5. třídě při práci s tematikou sociálního vyloučení. Cíl byl splněn. Divadlo fórum se ukázalo jako vhodná metoda pro práci s tematikou sociálního vyloučení.

Závěr

Pro práci jsem si záměrně vybrala dramatické prostředí, protože již od dětství je mi blízké. Na gymnáziu jsem byla členkou dramatického souboru, Veselé zrcadlo, a při studiu na vysoké škole jsem absolvovala rozšiřující modul Dramatická výchova. Jakákoli dramatická činnost nebo hra rozvíjí osobnost člověka, v našem případě žáka základní školy, jedinečným a neotřelým způsobem.

Cílem práce bylo zjistit možnosti využití jedné specifické metody, divadla fórum, při práci s tematikou sociálního vyloučení na základní škole. Cíl byl splněn. Výzkum byl realizován prostřednictvím intervenčního vstupu (divadla fórum) a rozhovorů s náhodně vybranými žáky před intervencí a po ní. V rozhovorech jsem pomocí stanovených výzkumných otázek zjišťovala, jak se změnil pohled na tematiku sociálního vyloučení po absolvování divadla fórum.

V závěrečném vyhodnocení a diskuzi se ukázalo, že žáci před intervencí (divadlem fórum) neznali pojem sociální vyloučení. Až na výjimky obtížně nacházeli odpovědi na kladené otázky. Po vlastním prožitku v podobě příběhu utlačované hrdinky v rámci divadla fórum, došlo u většiny dotazovaných k pochopení a zvnitřnění této tematiky. Překvapilo mě, jak žáci po celou dobu intervence (divadla fórum) zúčastněně a uvědoměle spolupracovali. Dokázali se nad situací útlaku hlavní hrdinky zamýšlet důmyslnými způsoby. Jejich nápady, jak jí pomoci, byly většinou rozumné a reálné. Žáci se s nadšením zapojovali, vstupovali do rolí některých postav, v nichž kreativně tvořili nové možnosti ke zlepšení situace utlačované hrdinky.

Veliký podíl na úspěchu této metody spatřuji ve fungování dané skupiny účastníků, tedy ve skupinové dynamice třídy. Je nesmírně důležité, jaké jsou uvnitř kolektivu vztahy, zda se jedná o bezpečné prostředí, kde se nebojí žáci vystoupit před druhými. Třída je místem vzájemné konfrontace žáků z různých rodinných prostředí, dokonce možná velmi odlišných. Proto je zde veliké nebezpečí srovnávání žáků mezi sebou navzájem, každý má jinak nastavený životní standard, co je přijatelné či nepřijatelné. Třída by měla poskytovat dětem vhodné a podnětné klima k navazování kontaktů, k osvojování si pocitu sounáležitosti a vzájemné solidarity. Děti se zde učí kontrolovat své chování, na základě soužití s druhými si přímo utváří své sebehodnocení, svou vlastní identitu.

Pracovat s touto širokou a podstatnou oblastí spatřuji jako zásadní pro budoucí život každého žáka. A divadlo fórum nám nabízí vhodné a bezpečné prostředí pro mnoho tak důležitých životních témat. Vážím si této zkušenosti, která se mi naskytla v diplomové práci. Bylo pro mě opravdu přínosné smět pracovat s herci i dětmi právě metodou divadla fórum. Ve své práci jsem se věnovala pouze malému vzorku, jedné třídě, ale i přesto jsem nabyla velmi pozitivního dojmu a zážitku. Zajímavé by jistě bylo pokračovat a zkusit toto představení i v dalších třídách. Pro mě je do budoucna důležité vědomí, že práce s takovými tématy je v jakékoli dramatické činnosti zcela jistě přínosná, užitečná a především smysluplná.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

BOAL, Augusto. Divadlo fórum: pochybnosti a jistoty. In: SANTOS, Bárbara, BOAL, Julian a BOAL, Augusto. *Divadlem ke změně: vybrané texty k divadlu utlačovaných*. Praha: Antikomplex, 2016. s. 80-81. ISBN 978-80-906198-2-1.

BOAL, Augusto. *Games for actors and non-actors*. London: Routledge, c1992. ISBN 0-415-06155-5.

GAVORA, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-15-X.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2016. s. 170-179. ISBN 978-80-262-0982-9.

HENDL, Jan. *Lidové divadlo Augusta Boala jako prostředek třídního boje v Latinské Americe*. Praha: Kulturní dům hl. m. Prahy, 1983.

KASÍKOVÁ, Hana. *Kooperativní učení, kooperativní škola*. Vydání 3., rozšířené a aktualizované. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0983-6.

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Skupinová psychoterapie v praxi. 3., dopl. vyd.* Praha: Galén c2005, s. 15. ISBN 80-7262-347-8.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika. 5., přepracované a aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. s. 138. ISBN 978-80-7357-585-4.

LOVAŠ, Ladislav. Malé sociální skupiny. In: VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan a kol. *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2008. s. 321-335. ISBN 978-80-247.

MACHKOVÁ, Eva. *Drama v anglické škole*. Praha: Artama, 1991. ISBN: 80-7068-029-6

MACHKOVÁ, Eva. *Metodika dramatické výchovy: zásobník dramatických her a improvizací*. 9. vyd. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 2002. ISBN 80-7068-166-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. s. 205-206. ISBN 978-80-7367-368-0.

MOREE, Dana. Divadlo utlačovaných pro školy a ve školách. In: SANTOS, Bárbara, BOAL, Julian a BOAL, Augusto. *Divadlem ke změně: vybrané texty k divadlu utlačovaných*. Praha: Antikomplex, 2016. s. 13-16. ISBN 978-80-906198-2-1.

PAVLOVSKÁ, Marie. Divadlo fórum. In: PAVLOVSKÁ, Marie a REMSOVÁ, Lenka. *Jak na divadlo fórum*. Brno: MSD Brno, 2006. s. 21-23. ISBN 80-86633-56-X.

REMSOVÁ, Lenka. Divadlo utlačovaných a jeho edukační potenciál pro sociálně znevýhodněné skupiny. In: REMSOVÁ, Lenka a KLAPKO, Dušan. *Výzkumný exkurz do dramatické výchovy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Dramatická výchova. s. 75-93. ISBN 978-80-210-6651-9.

REMSOVÁ, Lenka. Předmluva. In: SANTOS, Bárbara, BOAL, Julian a BOAL, Augusto. *Divadlem ke změně: vybrané texty k divadlu utlačovaných*. Praha: Antikomplex, 2016. s. 5-11. ISBN 978-80-906198-2-1.

SANTOS, Bárbara. Cesta, jež se tvoří chůzí. In: SANTOS, Bárbara, BOAL, Julian a BOAL, Augusto. *Divadlem ke změně: vybrané texty k divadlu utlačovaných*. Praha: Antikomplex, 2016. s. 19-29. ISBN 978-80-906198-2-1.

SKALKOVÁ, Jarmila a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983.

ŠOLC, Petr. *Skupinová dynamika a práce se školní třídou*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011, s. 30. ISBN 978-80-7372-792-5.

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VALENTA, Josef. *Metody a techniky dramatické výchovy*. Praha: Grada, 2008. s. 231-233. ISBN 978-80-247-1865-1

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. s. 283-305. ISBN 80-7178-308-0.

ZÍKOVÁ, Tereza, JAKOUBEK, Marek a kol. *Bedekr sociálním znevýhodněním pro učitele základní školy*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2011. s. 16-47. ISBN 978-80-261-0053-9.

Elektronické zdroje:

AMU Divadlo fórum. In: Studijní plány AMU [online]. © AMU v Praze, 2005-2016 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <https://sp.amu.cz/cs/predmet205DFO1.html#rozvrh>

Centrum divadla utlačovaných v České republice. In: Úvod [online]. 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://divadloutlacovanych.cz/index.php#>

Centrum primární prevence. In: Vzdělávání kurzy – Metodika programu divadlo Fórum podle Augusta Boala. [online]. © 2018 P-centrum [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://www.p-centrum.cz/metodika-programu-divadlo-forum-podle-augusta-boala/>

ČERMÁKOVÁ, Ivona. Augusto Boal a dramatická výchova. *Tvořivá dramatika*. 1999, roč. 10, č. 1, s. 49-60. ISSN 1211-8001. Dostupné také z: https://www.drama.cz/periodika/td_archiv/td1999-1.pdf

Dana Moree - Já, Ty a Oni - divadlem fórum proti předsudkům, Animovaný sen (skupina z Prahy). In: Youtube [online]. 3. 4. 2016 [cit. 2017-11-16]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=8Cwa7GFFDs4>

Divadelta. In: Úvodní stránka [online]. 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://divadelta.cz/>

Divadlo dvě na třetí. In: Home, repertoire [online]. 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://www.dvenatreti.cz/index.html>

Fórum pro prožitkové vzdělávání. In: O nás [online]. 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://www.forumppv.cz/o-nas.html>

HLAVATÁ, Kristýna. Já, ty a oni – divadlem fórum proti předsudkům. In: Projekty [online]. © Antikomplex 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://www.antikomplex.cz/ja-ty-a-oni-divadlem-forum-proti-predsudkum.html>

Kabinet divadla utlačovaných. In: O nás [online]. © Kabinet divadla utlačovaných 2018. [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://kdivu.ped.muni.cz/index.php/o-nas>

Katalog předmětů DDVL201 Divadelní projekt II - divadlo fórum. In: Informace o předmětu JAMU, 2018 [online]. [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <https://is.jamu.cz/predmet/difa/zima2018/DDVZ201>

KLAPKO, Dušan a REMSOVÁ, Lenka. *Návrhy modifikace divadla utlačovaných pomocí vybraných nástrojů diskurzivní analýzy*. 2018, s. 269-310. ISBN 978-80-210-7547-4. In: ResearchGate [online] 3. 9. 2018 [cit. 2018-11-06] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/327360120_Navrhy_modifikace_divadla_utlacovanych_pomoci_vybranych_nastroju_diskursivni_analyzy

KNAPP, Viktor. *Technika divadla fórum ve vztahu k dítěti prvního stupně* [online]. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra primární pedagogiky. Vedoucí práce Mgr. Radmila Svobodová. [cit. 2017-11-16]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120098616>

MATULA, Štefan. Skupinová dynamika v školskej triede. [online]. [cit. 2017-12-10]. Dostupné z: https://www.komposyt.sk/pre-odbornikov/psychologicka-cinnost/preview-file/3_skup_dyn_skolskej_triedy-189.pdf

MEJDŘICKÁ, Lenka. *Divadlo fórum: možnosti praktického využití při práci s dětmi a mladistvými* [online]. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky. Vedoucí práce PaedDr. Zdeňka Hanková. [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/135821/>

MPSV: *Strategie sociálního začleňování 2014 - 2020* [online]. 2014 [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf

NEUŽILOVÁ, Vladimíra, PAVLOVSKÁ, Marie. *Divadlo fórum*. In: Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů. [online]. 2011 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/14771/DIVADLO-FORUM.html/>

Předmět - Kurz Boalovských technik. In: Studijní programy a katalog předmětů UP [online]. © Univerzita Palackého v Olomouci 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://study.upol.cz/fakulty/PDF/USS/MBOA?lang=cs>

REMSOVÁ, Lenka. *Divadlo utlačovaných a jeho edukační možnosti v sociální pedagogice* [online]. Brno, 2011. Dizertační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce doc. PhDr. Jiří Němec, Ph.D. [cit. 2017-03-06]. Dostupné z: <http://theses.cz/id/u5cvz1/>

Sdružení D. In: Kdo jsme [online]. 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné z: <http://www.sdruzenid.cz/o-nas/kdo-jsme/>

Sdružení D – Prožitkem formujeme osobnost. In: Youtube [online]. 9. 6. 2015 [cit. 2017-11-16]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=ov5_eliwJ88

Seznam příloh

- Příloha A: Rozhovor A (pre-test) před intervencí (divadlem fórum)
- Příloha B: Rozhovor B (post-test) po intervenci (divadlu fórum)
- Příloha C: Intervence - divadlo fórum v 5. třídě ZŠ - scénář
- Příloha D: Reflexe herců, kteří hráli divadlo fórum
- Příloha E: Obrázky z intervence (divadla fórum) v 5. třídě ZŠ

Rozhovor A (pre-test) před intervencí (divadlem fórum)

1. Slyšel(a) jsi někdy pojem sociální vyloučení? Dokážeš říci, co to je?
2. Kdo je to outsider?
3. Znáš ve svém okolí někoho, s kým se lidé moc nebaví? Proč myslíš, že to tak je?
4. Posmíval ses někdy někomu za jeho odlišnosti?
5. Jak je podle tebe správné se zachovat v situaci, kdy se ostatní někomu vysmívají?
6. Dokážeš se bavit i s těmi, se kterými se ostatní nebaví?
7. Existuje něco, co ti v tom brání?

Rozhovor B (post-test) po intervenci (divadlu fórum)

1. Dokážeš vysvětlit co je to sociální vyloučení?
2. Kdo je to outsider?
3. Byl jsi někdy v podobné situaci jako outsider příběhu-Katka? Jak ses cítil?
4. Vybavuješ si ze svého okolí nějakou situaci podobnou té Katčině? Kde se odehrála?
5. Co si myslíš o člověku (kamarádovi), který nenosí zrovna nejnovější značkové oblečení tak jako hlavní hrdinka příběhu? Záleží na tom?
6. Přišel bys na nějaký způsob, jak se zachovat, aby se Katka cítila lépe? Dokázal by si jí pomoci?
7. Myslíš, že po absolvování divadla fórum, budeš vědět jak v takové situaci jednat, jak se zachovat lépe? Vzpomeneš si na to?

Intervence - divadlo fórum v 5. třídě ZŠ

V této příloze popisuji výběr herců a nazkoušení intervence (divadla fórum). Začala jsem výběrem herců podle zvoleného scénáře, jeho nazkoušením a přípravou. Potom následovalo setkání s třídní paní učitelkou i třídou, dohodli jsme se na vhodném termínu a vše se mohlo dát do pohybu. Přikládám také scénář v plném znění.

Nazkoušení scénáře se skupinou herců

Na základě vybraného scénáře jsem dala dohromady skupinu herců. Využila jsem toho, že mám mnoho nadaných lidí ve své rodině a proto jsem oslovila ke spolupráci právě je. Byli z věkové skupiny druhého stupně ZŠ a ze střední školy. To, že je znám velmi dobře osobně, pro mne bylo velkou výhodou pro práci s nimi. Dva bratřenci chodí do dramatického oboru na ZUŠ Jaroslava Kociana v Ústí nad Orlicí, a jedna z oslovených dívek navštěvuje divadelní soubor Veselé zrcadlo při Gymnáziu v Ústí nad Orlicí. Takže se jednalo o lidi, kteří mají s divadlem zkušenosti. Nikdo z nich však neměl co dočinění s divadlem fórum, takže to pro nás společně byla výzva.

Díky jejich zkušenostem a především dobrým schopnostem improvizace, probíhalo nazkoušení a příprava fóra velmi rychle. Na prvním setkání jsem jim vysvětlila, o co se jedná, kde divadlo fórum vzniklo a jeho principy. Rozdělili jsme si role a udělali čtenou zkoušku. Na naše další setkání jsem pak připravila návrh průběhu a podoby jednotlivých scén. Herci již uměli text z paměti, takže jsme mohli dát divadlu finální podobu. Dohodli jsme se na průběhu představení ve škole, na datu a času jeho realizace.

Herci: Stanislav

Marie

Dominika

Markéta

Jan

Představení Outsider – scénář

Vzhledem k tomu, že jsem s touto formou divadla neměla žádné předchozí zkušenosti, zvolila jsem pro realizaci již hotový scénář z publikace Jak na divadlo fórum (Pavlovská, 2006)

Scénář je určen žákům 6. -9. tříd ZŠ.

Autoři scénáře: Boháčová Jitka

Jelínková Vlasta

Moravec Zdeněk

Raušová Anna

Šamajová Pavla

Charakteristika postav:

JITKA: Žákyně 8. třídy, neprůbojná, snadno ovlivnitelná, náklonost k Pepovi, kamarádská.

PEPA: „Záporňák“, drzý, nejlepší kamarád Franty, pochází z bohaté rodiny, povrchní.

FRANTA: „Záporňák“, drzý, nejlepší kamarád Pepy, z bohaté rodiny, namyšlený; zájmy: počítače a elektronická zábava vůbec.

KATKA: Komplexy (rozvod rodičů, změna kolektivu), introvert, touží po kamarádství s Jitkou, kamarád – pes.

MATKA: Nemá čas na dítě – pracuje, rozvedená.

UČITEL: Matikář, má svůj svět, flegmatik, upřednostňuje svou rodinu na úkor práce, není dobrou oporou třídy.

1. SCÉNA: O přestávce

Franta, Pepa a Jitka se domlouvají na mejdanu. Přichází Katka.

KATKA: *K Jitce.* Ahoj

Jitka pouze přikývne.

FRANTA: *K Pepovi.* Tak co dneska?

PEPA: Děláme ten mejdan, ne vole? Matka není večer doma.

FRANTA: Tak fajn, koho pozvem?

PEPA: Jak dycky. *K Jitce.* Přijdeš, ne?

JITKA: *Pozoruje Katku.* Co? Mejdan, hm.. Jo.

PEPA: Tak mi dej to nový číslo. *Jitka vytahuje mobil.*

JITKA: Já si ho ještě nepamatuju. *Pepa opisuje číslo.*

FRANTA: *Pozoruje Katku, luskuje prsty, aby upoutal pozornost. Zírajte! Přechází ke Katce.* Tak co, přijdeš večer? *Katka krčí rameny.*

FRANTA: Tak dej číslo, ne?

KATKA: Víš, že nemám mobil.

FRANTA: Vona ještě pořád nemá mobil. *Smích.*

Pepa se směje taky.

JITKA: Seš blbej.

2. SCÉNA: U Katky doma

MATKA: *Svléká si kabát, nervozita, spěch.* Ahoj, už jsem doma, jak se máš?

KATKA: *Vstává od čtení.* Ahoj mami, jak bylo v práci?

MATKA: Jo, šlo to, co ve škole? *Stále spěchá, jde ji pozdravit.*

KATKA: Byla jsem s Ďapinou venku, bylo to fajn. Ale víš, nemohla bys mi koupit novou mikinu? Děcka ve třídě mě neberou, jsou protivní, posmívají se mi a říkají, že jsem socka....

Matka přikyvuje, ale neposlouchá, spěchá.

KATKA: Mami, ale ty mě vůbec neposloucháš.

MATKA: Nemám čas. Musím zas do práce. Nech mě v klidu dojít aspoň ten chleba. *Trochu podrážděně se začne balit a opět odchází zpět do práce.*

KATKA: *Smutně se za matkou dívá.* Ale Mám ještě psa.

3. SCÉNA: Cestou do školy

JITKA: Ahoj Katko, jak se máš?

KATKA: Docela dobře, díky, a ty? *Překvapená a nadšená.*

JITKA: Jo, dobrý, včera jsem tě viděla s pejskem, to je tvůj?

KATKA: Jo, to je moje Ďapina..... Já vidíš, já mám pro tebe ten sešit.

Z povzdálí je slyšet smích, blíží se Pepa a Franta. Jitka, když to zjistí, se k nim rozběhne a nechá Katku stát. Ta překvapeně hledí.

4. SCÉNA: Ve škole při hodině matematiky

Učitel prochází třídu a vyvolá Katku. Katka se dívá nezúčastněně. Učitel jí tleskne před obličejem.

UČITEL: Nespíme tady. Běž k tabuli vypočítat zadaný příklad.

Katka jde k tabuli. Učitel se dívá flegmaticky z okna.

PEPA: Ty vole, co to má Katka za hadry? Made in smetiště. *K Jitce.* A vidíš ty boty? Vidělaš ji o přestávce?

JITKA: Myslíš u svačiny?

PEPA: No jasně, ty její chlebičky od maminky. To nemá na bufáč?

Učitel je vyruší, říká Katce.

UČITEL: Samé chyby z nepozornosti. S tebou to jde od desíti k pěti, běž se posadit, prosím tě!

5. SCÉNA: Ve škole, jiný den

UČITEL: Tak ještě jednou k tomu výletu. Chatky jsou po dvou... Tak jak to uděláme? Lojza to je jasné. Pepo?

PEPA: S Frantou.

UČITEL: Dobře. Tak a co vy holky? *Ke Katce a Jitce.* Zbyly jste tři. Vanda je nemocná. Tak jak to uděláme?

KATKA: Jitko, budeš se mnou?

Jitka váhavě přikyvuje.

PEPA: *K Jitce.* Co blbneš, běž s Vandou.

UČITEL: Takže?

JITKA: *Váhavě.* S Vandou.

UČITEL: Tak to bychom měli. *Ke Katce.* A co s tebou?

PEPA: Socky neberem.

KATKA: Copak jsem o tolik jiná než vy? *Hodí sešitem a utíká ze třídy.*

Závěrečná reflexe:

Diskuse se žáky po představení. Hledání tématu představení.

- Kdo je outsider?
- Uvědomili jste si, jaký dopad na rozvoj osobnosti člověka by mohl mít předchozí příběh?
- Máte podobné zkušenosti ze svého okolí?
- V co může takové chování přerůst?

Podle reakcí dětí volí Joker další otázky. Celou reflexi by měl zakončit povzbudivým a pozitivním způsobem, aby žáci neodcházeli z představení zdrceni, ale aby si zároveň dokázali uvědomit sociální úskalí našeho příběhu.

Reflexe herců, kteří hráli divadlo fórum

Dominika (role Katka)

„Měla jsem trému již od začátku zkoušek, které jsme museli absolvovat. Co si vzít na sebe, abych nevypadala trapně, naučit se text, ačkoliv toho nebylo mnoho, či jak ve mně probudit skrytého herce? Nevěděla jsem, co od toho čekat, jak to bude probíhat a hlavně jak nejlépe předat dětem to, co jim chceme vlastně hraním sdělit, a jak se budou zapojovat malé děti do různých situací, které jsme se snažili ztvárnit. Avšak když jsme vstoupili do třídy a hráli s dětmi seznamovací hry a různé druhy situací, tak jsem pochopila, že to divadlo není jen pro jejich zábavu, ale že se do těchto situací dětská malá dušička může zapojit natolik, až to dospělému člověku vezme dech. Lidé, kteří se zapojí do hraných situací, se často zapojí i do svého svědomí a působí to velmi efektivně na společenské chování lidí v dnešní společnosti. Je to určitý druh zábavy, ve které se děti vlastně učí morálce, aniž by je pořád někdo jen okřikoval a říká, co smějí a nesmějí. Jsem ráda, že jsem mohla být u tohoto "experimentu" a poznat trochu mladší generaci v tom, jak smýšlejí, jaké mají ohledy na ostatní, a překvapilo mě, že i díky divadlu může člověk poznat, jak je dítě vychováváno a jaké má priority, aniž by to samo vyslovalo. Bylo to pro mě příjemné strávení času, protože při této hře člověku dojde, že nezáleží, jak vypadá na povrchu, ale jaký je uvnitř a myslím, že to nebylo přínosné jen pro děti, ale i pro nás herce laiky.“

Jan (role Pepa)

„Myslím, že to pro děti mělo jistý přínos, možná jim to v životě pomůže při řešení některých situací. Nejprve se trochu styděly, ale nakonec si to jistě užily a byly navíc rády, že se nemusely učit.“

Marie (role Jitka)

„Protože nejsem ten typ člověka, který by rád vystupoval před lidmi a seznamoval je s nějakými myšlenkami, přijala jsem sestřenky pozvání poněkud váhavě. Byla jsem však mile překvapena. Nevím, zda to bylo tím, že děti Terezku znaly již z dřívějšíka

a evidentně si ji velice oblíbily, nebo vidinou pár volnějších hodin, nicméně jejich spolupráce a celkový přístup mi vyrazily dech. Vůbec se nechovaly jako naivní dětičky ze základní školy, ba naopak, některé jejich názory byly srovnatelné s těmi, jež jsme hájili a hájíme my. Těžko říct s absolutní jistotou, jak by se jednotliví žáci zachovali v situaci, kdy by se s šikanou skutečně setkali, ale i přesto se domnívám, že minimálně v téhle třídě nic podobného nemá šanci.“

Markéta (role Maminka)

„S divadlem fórum jsem se setkala úplně poprvé, proto jsem si nedokázala moc představit, že to bude fungovat, a že se děti tak aktivně zapojí. Proto jsem byla příjemně překvapená, i přes stydlivý začátek se děti brzy osmělily a velice kreativně se do hry zapojily a zároveň vymýšlely tak rozličná řešení problému v našem minipředstavení, že jsem se nestačila divit. Taky se mi moc líbilo, že se odvážily docela drze a chytře odporovat našemu hlavnímu záporákovi, i když byl neústupný a nenechal se jen tak snadno přesvědčit o tom, že udělal chybu. Zároveň si myslím, že téma divadla bylo velmi aktuální a přínosné k zamyšlení nejen pro třídu, ale i pro nás herce.“

Intervence (divadlo fórum) v 5. třídě ZŠ v obrazech

1. Hraní příběhu herci

Obr. 1: d. fórum, zdroj: autorka

Obr. 2: d. fórum, zdroj: autorka

2. Hraní příběhu s diváky v roli herců

Obr. 3: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 4: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 5: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 6: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 7: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 8: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 9: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 10: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 11: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 12: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 13: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk

Obr. 14: d. fórum, zdroj: Stanislav Hnyk